Dissertatio de vino Falerno

Karl Friedrich Weber

ACADEMIAE MARBURGENSIS

PRORECTOR CUM SENATU

COMMILITONIBUS DILECTISSIMIS

S. P. D.

Postquam de agro Falerno nuper disputavimus, restat ut alteram dissertationis partem, de vino Falerno scriptam, nunc addamus.

Ante omnia de *origine* et de *antiquitate* vini Falerni[1]), quae admodum dubiae sunt, accuratius quaerendum est. Romanos veteres nihil certi ea de re compertum habuisse, jam ex eo colligas, quod Silius Italicus[2]) arva Falerna ab ipso Baccho, qui hospitio exceptus Falerno cuidam seni gratiam reddidisset, vitibus uviferis obsita fuisse more poetarum finxit. Quam fabulam bene compositam eleganterque enarratam his adjungere a re non alienum esse putavimus.

Haud fas, Bacche, tuos tacitum transmittere honores,
Quamquam magna incepta vocant. Memorabere, sacri
Largitor laticis, gravidae cui nectare vites
Nulli dant prelis nomen praeferre Falernis.
Massica sulcabat meliore Falernus in aevo
Ensibus ignotis senior iuga. Pampinus umbras
Nondum uva virides nudo texebat in arvo;
Pocula nec norant succis mulcere Lyaei,
Fonte sitim et pura soliti defendere lympha.
Attulit hospitio, pergentem ad litora Calpes
Extremumque diem, pes dexter et hora Lyaeum;

---

1) De vino Falerno disseruit Peregrin. de Camp. fel. II. 5 p. 380—86. Quae Anonymus in Blatt. f. lit. Unterhalt. 1824 Nr. 197 habet, conversa sunt ex Hendersoni libro p. 88 sqq.

2) Punic. VII, 162—211.

Nec pigitum parvosque lares humilisque subire
Limina coelicolam tecti. Cepere volentem
Fumosi postes et ritu pauperis aevi
Ante focos mensae, laetus nec senserat hospes
Advenisse deum; sed enim de more parentum
Grato cursabat studio instabatque senectae,
Donec opes festas puris nunc poma canistris
Composuit, nunc irriguis citus extulit hortis
Rorantes humore dapes[1]). Tum lacte favisque
Distinxit dulces epulas, nulloque cruore
Polluta castus mensa cerealia dona
Attulit, ac primum Vestae decerpsit honorem
Undique, et in mediam iecit libamina flammam.
Deesse tuos latices, hac sedulitate senili
Captus, Iacche, vetas: subito (mirabile dictu)
Fagina pampineo spumarunt pocula succo
Pauperis hospitii pretium, vilisque rubenti
Fluxit mulctra mero, et quercu in cratera cavata
Dulcis odoratis humor sudavit ab uvis.
En cape, Bacchus ait, nondum tibi nota, sed olim
Viticolae nomen pervulgatura Falerni
Munera: et haud ultra latuit Deus. Inde nitentem
Lumine purpureo frontem cinxere corymbi,
Et fusae per colla comae, dextraque pependit
Cantharus, ac vitis, thyrso delapsa virenti,
Festas nysaeo redimivit palmite mensas.
Nec facilis laeto certasse, Falerne, sapori,
Postquam iterata tibi sunt pocula, iam pede risum,
Iam lingua titubante moves, patrique Lyaeo
Tempora quassatus grates et praemia digna
Vix intellectis conaris reddere verbis,
Donec composuit luctantia lumina Somnus,
Somnus, Bacche, tibi comes additus. Hinc ubi primo
Ungula dispersit rores phaethontia Phoebo,
Uviferis late florebat Massicus arvis,
Miratus nemora et lucentes sole racemos.
Id monti decus, atque ex illo tempore dives
Tmolus, et ambrosiis ariusia pocula succis,
Ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis.

Sed ut ad rem qualis fuerit investigandam transeamus, constat jam antiquissimis temporibus circa annum DCCC Chalcidenses colonos, ex Euboea in Italiam inferiorem de-

1) Nil mutandum; *dapes* h. e. herbas, olera.

ductos, ibidem Cumam condidisse[1]), inde dictam Chalcidicam[2]). Itinere autem ita patefacto alii, Iones[3]) et Achaei[4]) et Dorienses[5]), eos secuti sunt, quos inter erant et qui *Sinopen* coloniam, a Romanis postea *Sinuessam* vocitatam, constituerunt[6]), sive ex Graecia ipsa navibus advecti, sive quod propter vicinitatem locorum verisimilius est[7]) oriundi ex Cuma, quae alias quoque colonias Dicaearchiam, Palaeopolin, Neapolin in eadem regione condidit[8]). Et quum vini cultura, ut iam ex nominibus vasorum vinariorum patet, per colonos Graecos in Italiam translata esset[9]), in promptu est conjicere, vites primas a conditoribus vel incolis Sinopes in regione, quae postea dicta est Falerna, fuisse sertas. In Euboea enim, ex qua profecti Chalcidenses Cumam condiderunt, vini culturam iam antiquis temporibus floruisse indicat Sophocles[10]) et dicit Alexis apud Athenaeum[11]). Accedit quod apud Cumam et Neapolim Plinio auctore[12]) eadem colebantur vitium genera atque in regione Falerna, *Amineae*, quamvis pro diversitate locorum variae fuerint earum species et varia earum cultura. Alii contra, Philargyrio[13]) teste, qui haec in Aristotelis Politicis[14]) se legisse scribit, *Amineos — Thessalos fuisse, qui suae regionis vites in Italiam transtulerint, atque illis inde nomen impositum* esse dixerunt[15]). Qui Aminei, si Philargyrius fide dignus esset, non pro Argivis Peloponnesiacis, quod Dionysius Halicarnassensis falso sibi persuasit, sed pro Pelasgis Thessalicis habendi essent, qui vel Phalerium sive Aequum Faliscum ejusdem fere nominis atque Phalaram[16]) oppidum maritimum Thessaliae, vel Phalerum[17]), vulgo

---

1) Liv. VIII, 22, 6. *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt;* cf. Vellei. I, 4 et Strab. V, 4, 4.

2) Virg. Aen. VI, 16 *arx Chalcidica.*

3) Strabo VI, 1, 6. *Κτίσμα δ' ἐστὶ τὸ Ῥήγιον Χαλκιδέων.*

4) Strabo V, 1, 7. 12. 13. Achaei conditores Locrorum, Crotonae et Sybaris fuisse dicuntur.

5) Pausan. III, 12, 5, qui Tarentum ab iis conditum esse ait.

6) Liv. X, 21, 8; Plin. H. N. III, 5, s. 9, 59.

7) Dionys. Hal. VII, 3. *Κύμη — λιμένων κρατοῦσα τῶν περὶ Μισηνὸν ἐπικαιροτάτων.* Accedit quod et barbari infesta iis castra ad Glanin sive Lirin et ad Volturnum posuerunt; cf. Dionys. l. l.

8) Liv. VIII, 22, 5 et Strab. V, 4, 7.

9) Hac spectat fabula de Oenotro Arcade sive viticola, a quo Italiae pars australis nomen Oenotriae accepit; cf. Aristot. Polit. VII, 9 (10), 2, Dionys. Hal. I, 11 et Pausan. VIII, 3 (2), 5.

10) Thyest. fragm. ap. Schol. Eurip. Phoen. 238. *Ἔστι γάρ τις ἐναλία πόλις γῆς Εὐβοΐας, ἔνθα Βάκχειος βότρυς ἐπ' ἦμαρ ἕρπει.*

11) I, 24, 56 p. 30.

12) H. N. XIV, 2, s. 4, 22, ubi dicitur vitis Aminea minor *in Vesuvio monte in jugo, in reliquis Italiae partibus non nisi arbori adcommodata* fuisse, quod ad *ἀναδενδρίτην* agri Falerni spectat, quibuscum cf. Galen. de method. XII, 4 p. 833 et de antid. I, 3 p. 16, qui *Amineum Neapolitanum* commemorat; adde Colum. III, 2 et 8, 5.

13) Ad Virg. G. II, 97.

14) In Politicis nihil eiusmodi legitur; scribendum *Politiis*, in quibus respublicas Thessalorum ab Aristotele tractatas fuisse et alia fragmenta docent; cf. Reliquias Aristot. colleg. Neumann. p. 115.

15) Pratill. II, 6 p. 167, qui eosdem Amineos campum Falernum occupasse ibique vinum Amineum fecisse arbitratur, usus ea in re Macrobio teste Sat. II, 16. *Aminaea* (uva) *scilicet a regione; nam Aminaei fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Peregrinus vero de Camp, III, 5 p. 385 affirmat vites Amineas multo tempore post Thessalos agro Falerno advectos in Italiam pervenisse, quarum vinum vere graecum Grammatici illis Amineis Thessalis tribuissent.

16) Dionys. Hal. A. R. I, 21, quocum cf. Plin. H. N. III, 5, s. 8, 51.

17) Stephan. Byzant. s. v. Quocum conferri potest, quod Palaeopolis ab Eumelo rege Thessalico condita esse dicitur; cf. Stat. Silv. IV, 8, 49, ubi *Eumelis* est urbs Neapolitana, et Sil. Ital. XII, 159, ubi legunt *Pheretiadum* pro *Phereeyadum.*

Palaeopolin sive Neapolin vocitatam, condidisse et Auruncorum campis, qui postea Campani dicebantur, potiti, in iis Larissam item Thessalico oppido cognominem exstruxisse feruntur. Attamen Amineorum gentem neque Thessaliae, neque usquam terrarum fuisse, infra videbimus. Alii denique vites a Peucetio Oenotri fratre in Peucetiam[1], quae et Aminaea[2] dicta esset, importatas atque postea cum in alia Italiae loca, tum in Campaniam translatas esse volunt[3].

Quicquid ea de re statuendum esse videtur, vinum Falernum nomenque ejus non ita antiquum est, ut ad tempora illa, quibus Graeciae civitates colonos in Italiam deducebant, referri possit. Quamvis enim Romani, ut alia[4] taceam quae ad priorem vini usum apud eos spectant, a Campanis post deditionem horum, anno[5] CCCCXI Urbis factam, vinearum culturam acceperint, ita ut, quod Plinius memoriae prodidit[6], iam Cineas Pyrrhi legatus Ariciae CCCCLXXV p. U. c. altitudinem vitium in alta cruce miratus in austeriorem gustum vini facete ludere posset, et quamvis in regione Falerna, quam Hannibal anno DXXXVII vastabat, *arbusta vineaeque*[7] fuerint, idem tamen Plinius[8] monet Italiae vinis *non a primordio gratiam fuisse, auctoritatem post sexcentesimum urbis annum coepisse. Apothecas* sane, ita pergit Plinius[9], *fuisse et diffundi solita vina anno DCXXXIII Urbis apparet indubitato Opimiani vini*[10] *argumento, iam intelligente suum bonum Italia; nondum tamen ista genera* vini LXXX fere *in claritate erant; itaque omnia tunc genita unum habebant consulis nomen.* Tunc igitur neque Falernum erat repertum, propterea neque a Plauto commemoratum, qui praeter unam myrrhinam[11], vinum ut consentaneum est Italum, Graeca tantum, Leucadium[12], Lesbium, Thasium, Coum, nisi forte hoc erat facticium[13], et Chium[14] nominat, neque a M. Porcio Catone laudatum, qui plurima et egregia de vitibus *Latinae linguae praecepta*[15] habet, sed praeter vinum Graecum et Coum et myrteum eaque facticia[16] nonnisi vernaculas

---

1) Dionys. Hal. I, 11.

2) Hesych. s. v. *Ἀμιναῖον*, ubi leguntur: *ἡ γὰρ Πευκετία Ἀμιναία λέγεται.* Facile ibi cum J. H. Vossio ad Virg. G. II, 97 corrigi possit *Πικεντία*, ut Oenotriae sive Ausoniae pars intelligatur; sed conjectura non opus est.

3) Forbiger Handb. d. Geogr. T. III p. 530 not.

4) Uxorem Egnatii sub Romulo caesam, quod vinum bibisset, et legem Numae *vino rogum ne respargito* apud Plin. H. N. XIV, 12, s. 14, 88 sq., et legem XII tabularum *tignum junctum aedibus vineave — ne solvito* apud Festum v. *tignum.*

5) Liv. VII. 30.

6) H. N. XIV, 1, s. 3, 12.

7) Liv. XXII, 15. 2.

8) H. N. XIV, 11, s. 13, 87; cf. et 12 init.

9) H. N. XIV, 14, s. 16, 94.

10) Id significavit Plin. H. N. XIV, 4, s. 6, 55. *Anno fuit omnium* vini *generum bonitas L. Opimio consule; — ea coeli temperies fulsit - cocturam vocant - solis opere natali urbis DCXXXIII.*

11) Pseud. II, 4, 51.

12) Poen. III. 3, 86.

13) Cujus praeparationem docet Cato R. R. 112.

14) Curcul. I, 1, 79. Plautus etiam pittacia sive notas amphorarum novit et in eas *epistolas literatas, fictiles, pice signatas* ludit Poen. IV, 2, 14 sq.

15) Plin. H. N. XIV, 4, s. 5, 47.

16) R. R. 24. 105. 112. 125; de Coo cf. et Plin. H. N. XIV, 8, s. 10, 79.

recenset vites[1], Amineum minusculum et maiusculum, Amineum geminum duplex[2], Eugeneum, Helveolum minusculum, Murgentinum, Apicium Lucanum[3], Duracinum et alias maxime miscellas, quas dicit. Nusquam mentio fit vini Falerni ante Varronem, ne in edicto quidem P. Licinii Crassi et L. Jul. Caesaris Censorum anno DCLXV p. U. c., qui *vinum*[4] *Graecum Amineumque octonis aeris singula quadrantalia vendi* vetabant. Vinum scilicet Falernum iam tunc parabatur et apud Romanos in usu erat, sed hoc nomine nondum praeditum a Polybio[5]) propter singularem culturam vitium arboribus in regione Falerna junctarum, quam ibi solitam fuisse Plinius[6] testatur, ἀναδενδρίτης, ut ait Athenaeus[7], appellabatur, vel ab aliis, ut in interdicto, quod antea laudavimus, propter genus vitium, ex quibus gignebatur, communi nomine *Amineum*. Nomen singulare *Falerni* vino indidit Campania, quae, ut Plinii[8] aetate excitavit novis nominibus auctoritatem vinorum sive cura sive casu, ita et tunc post annum DCXXXIII vel DCLXV *Falerno reperto*[9], quod *cura culturaque* Falerinorum *collegerat*[10]. Vinum Falernum primus, ut poetam comicum anonymum apud Plinium[11] praetermittam, commemorat Q. Val. Catullus[12], *ministrum veteli puerum Falerni ingerere calices amariores* jubens, et post eum M. Terentius Varro[13] anno circiter DCCXVIII p. U. c., qui dicit *genera* esse *vini, in quo Falerna, quae quanto plures annos condita haberentur, tanto, cum promta,* esse *fructuosiora.* Itaque nomen vini Falerni inter annum DCLXV et DCC in consuetudinem venisse videtur; etenim Plinius[14] narrat Caesarem dictatorem et consulem in epulis triumphorum anno DCCVIII et DCCIX vinum Falernum praeter Chium, Lesbium et Mamertinum distribuisse et *alia omnia in nobilitatem venisse circiter septingentesimum annum urbis.*

Vites, ex quibus vina *agri Falerni* nascebantur, Falernae quidem semel[15] vocantur, sed eas *Amineas* fuisse et plerumque ita dictas colligi potest compluribus ex

---

1) R. R. 6; cf. et 7, 24. Plin. H. N. XIV, 4, s. 5, 44. *Cato — pauca attigit vitium genera*, quae Plinius l. l. enumerat.

2) Falso apud Caton. l. l., Varron. R. R. I, 25 et Plin. l. l. §. 46 v. *geminum*, quod pertinet ad *Amineum* (cf. Plin. H. N. XIV, 2, s. 4, 21 et Colum. III, 2) cum v. *Eugeneum* conjungunt, quod duplex non erat.

3) Sic Silligius Plinii sive Catonis verba recte conjunxit; alii male duo genera et *Apicium* et *Lucanum* faciunt. De vino *Murgentino* cf. Plin. XIV, 2, s. 4, 35.

4) Plin. H. N. XIV, 14, s. 17, 95.

5) Is nomen *Falerni* regioni, non vino impositum habet III, 90, 10.

6) H. N. XIV, 1, s. 3, 10.

7) I, 57 p. 31.

8) H. N. XIV, 6, s. 8, 69.

9) Plin. H. N. XIV, 14, s. 16, 95.

10) Plin. XIV, 6, s. 8, 62.

11) l. l., quo de poeta cf. supra p. 2 not. 7.

12) XXVII, 1.

13) R. R. I, 2, 65. Varro senex octogenarius scripsit de agricultura; cf. I, 1. Praeterea I, 8 *perticas in Falerno* laudat. Vinis, ex Catone translatis (cf. I, 25. 58) addit Varro *Scantianum* (I, 58), quod Silligius in verba Catonis apud Plin. XIV, 4, s. 5, 47 male invexit, quum neque in Codd. Catonis *Scantianas* legatur et Plinii quae sequuntur verba aperte indicent apud Varronem pro *Amineas*, quod Cato habet, scriptum fuisse *Scantianas*. Quamobrem vv. *et Amineas* apud Varronem delenda sunt.

14) H. N. XIV, 15, s. 17, 97.

15) Plin. H. N. XIV, 3, s. 4, 38.

rebus et certo confirmatur testimonio. Etenim *Amineas vetustissimas* et *plerumque solas antiquis* notas fuisse Columella [1] testatur; deinde Plinius [2] Aminea in *publica* refert vitium *genera*, a *ceteris regionum locorumque* vitibus diversa; tum *Massici — agri vites*, Columella auctore [3], *omnium, quas terra sustinet, in nobilitate vini principes* erant, quem *principatum* Amineae, Plinio teste [4], *firmitatem propter senioque proficientem vini ejus utique vitam* habebant et propter incredibilem fecunditatem [5], ita ut generosas vineas, quales erant Falernae, efficerent [6]; praeterea quae Cato [7] de loco dicit, in quo Amineum minusculum et geminum sit conserendum, et quae Plinius [8] habet de cultura ejusdem Aminei germani et gemelli minorum [9], optime quadrant in regionem Falernam, ubi arbustis plurimum utebantur; porro *Aminei* ibi habitasse dicuntur, ubi postea erat ager Falernus [10]; denique regionis Falernae *vineam Caedicianam* sive Faustianam, quae erat *Aminea*, M. Meconius quidam Augustalibus legavit, ut inscriptio [11] docet. Quare et *ager Amineus*, quem Servius [12] nominat, pro Falerno intelligi potest, et *vinum Amineum*, quod vetus dicitur apud Catonem [13], quodque apud Plinium [14] cum *Graeco* externo conjunctum apparet, pro indigena sive Falerno explicari debet. Vinum enim *Amineum* vel facticium, cujus apparatum Didymus memoriae [15] prodidit, in Graecia componebatur, vel naturale ex vitibus Amineis in Italia nascebatur. Quae vites quum facilius aliis colerentur [16], et *pretiosi saporis* essent [17], et *ubicunque* [18] *essent, etiamsi degenerarent, sibi comparatae magis aut minus probi gustus vina* [19] *praeberent, et ceteras omnes sapore praecederent*, factum est ut ex Falerna in alias Italiae regiones, Puteolanam [20], Ardeatinam [21], Carseolanam, Albanam, Tuscam [22] et in Siciliam [23] atque adeo in Bithyniam [24] transferrentur [25]. Inde pro soli conditione vina varia quidem sunt orta, (*Amineum Siculum* [26]) mediocriter album,

---

1) R. R. III, 9; cf. et Catonem R. R. 6.

2) H. N. XIV, 3, s. 4, 36.

3) R. R. III, 8.

4) H. N. XIV, 2, s. 4, 21; cf. et 24.

5) Colum. III, 9 coll. cum 7, ubi agricolarum opinionem inveteratam de Amineis, natali et ingenita sterilitate laborantibus, impugnat.

6) Colum. l. l.

7) R. R. 6.

8) H. N. XIV, 2, s. 4, 21, quibuscum cf. Colum. III, 2.

9) l. l. §. 22; cf. et Columell. l. l.

10) Macrob. Sat. II, 16.

11) Apud Mommsen nr. 79, 29 et apud Orellium nr. 3678.

12) Ad Virg. G. II, 97 in cod. Guelf.

13) R. R. 106 (107).

14) H. N. XIV, 15, s. 16, 95.

15) Geopon. VIII, 22, ubi Niclas voluit *Ἀμινίδιον*.

16) Geopon. II, 46, 3.

17) Colum. R. R. III, 7.

18) Colum. R. R. III, 2.

19) Cf. et Colum. R. R. III, 2.

20) Plin. H. N. XIV, 3, s. 4, 38.

21) Colum. R. R. III, 9, 3.

22) Galen. de sanit. V, 5. T. VI p. 334 sq.

23) Galen de compos. medic. sec. gen. IV, 1. T. XIII p. 659.

24) Galen. de alim. succis 11. T VI p. 805 et Geopon. IV, 1, 3.

25) Colum III, 2 et Plin H. N. XII, 2, s. 4, 22.

26) Galen. de antid. I, 3. T. XIV p. 15 et de method. XII, 4. T. X p. 835.

crassum stomachoque utile, *Neapolitanum*[1]) tenue, aquosum, *Bithynium*[2]) album, crassum, neque ventri conducibile), sed omnia, austera[3]) et adstringentia[4]) atque cum Falerno cognata, eodem nomine nuncupabantur *Aminea.* Etiam postea, quum cura et cultura Falerni aliorumque vinorum paulatim[5]) exolescerent, nomina singularum specierum adeoque Falerni obliterata sunt et vina optima, ut antiquissimis temporibus, ita serius nomine eodem generali *Aminea* vel *Italica*[6]) dicta fuisse videntur. Quare *Aminea* vina ubi commemorantur apud Servium[7]), Aetium[8]) et in Geoponicis[9]), non sunt diversa a Falerno, sed potius unum idemque constituunt vinorum genus [10]), cujus inter species, variis in locis ortas, praestantissimum erat Falernum. Neque recte faciunt [11]), qui ex Virgilii [12]) verbis *nec cellis — contende Falernis. Sunt et Amineae vites, firmissima vina,* diversas fuisse vites Falernas et Amineas collegisse sibi videntur, quum poeta non separans utrumque vinum et Amineum et Falernum, sed nobilitatem Falerni ex vitibus Amineis orti explicans *sunt et Amineae* addiderit, ut v. *firmissima* et comparatio, quae sequitur, cum vino Tmolite et Ariusio instituta indicant, atque Sil. Italicus [13]) ad haec Virgilii verba respiciens docet. Quamquam Amineis vitibus Falernas semper significari non contendo, quum et in reliqua Italia Amineis vitibus, nec in ipsa regione Falerna solis uterentur Amineis, ut ex variis vinorum generibus ad Massicum natis apparet. Veniculam certe sive Scirpulam et Horconiam Campanis in usu fuisse auctor est Plinius [14]).

Vitis Aminea secundum alios indigena sive Italica erat, secundum alios peregrina et Graeca. P. Licinius Crassus et L. Jul. Caesar Censores [15]) in edicto anni DCLXV p. U. c. Amineum vinum, Graeco externo [16]) additum, pro domestico, ut videtur, habuerunt; Plinius [17]) vites Amineas in peculiares atque vernaculas Italiae refert; ejusdem sententiae

---

1) Galen. de antid. l. l. p. 16, de sanit V, 5. T. VI p. 334, de alim. succis 11. T. VI p. 805 et de method XII, 4. T. X p. 833.

2) Galen. de antid l. l. et de sanit. V, 5. T. VI p. 337.

3) Corn. Cels. IV, 2, 4 p. 192 et IV, 19, 32 p. 232.

4) Galen. de medicam. temperam I, 34. T. XI p. 441.

5) Hinc Aminea prius cum Falerno laudantur apud Galenum et in edicto Diocletiano et a Vegetio de mulom. II, 2, postea sola apud Corn. Celsum et alios. Hinc et Aetius, medicus seculi VI, Amineum austerum a Falerno dulci distinguit in Tetrabiblo.

6) Lucian. Navig. 23 p. 273 ibique Schol., Jul. Pollux Onom. VI, 2 (15) p. 273 et Geopon. VIII, 22, 1.

7) Ad Virg. G. II, 97, ubi id *album* esse dicit

8) Tetrabibl I, 1 v. κριθή, ubi *Amineum austerum* et I, 2, 242. 252, ubi *Falernum dulce* laudatur.

9) IV, 1, 3

10) Hinc et ἀμινίζειν dicitur de sapore, qui vini Aminei similis est; cf. Geopon. VIII, 22, 1.

11) Peregrin III, 5 p. 385, ubi de vino Amineo disserit. Meliora habet iam Nic. Perottus in Cornucop. p. 881.

12) Georg II, 97.

13) VII, 209—211.

14) XIV, 2, s. 4, 34 sq.

15) Plin. XIV, 15, s. 16, 95.

16) Possis sane vinum Graecum pro facticio eodemque vernaculo habere, quod parare docet Cato R. R. 24; sed quum edictum Censorum, quod Plin. l. l. affert, luxuriae coercendae causa factum sit, sine dubio pretiosissima vina intelligenda sunt, quae inter et externum, ut verba seqq. Plinii docent. Eodem modo Sempron. Proculus in Digest. XXXIII, 6, 16 conjungit *vinum amphorarium, Amineum, Graecum* optima vina

17) H. N. XIV, 2, s. 4, 24, ubi, postquam vites Amineas, Nomentanas, Apianas recensuit, pergit his: *Et hactenus potissima nobilitas datur peculiaribus atque vernaculis Italiae; ceterae advenere Chio Thasove.*

fuisse videntur, qui Amineorum gentem in Falerna regione sive in Campania vel in Peucetia vel in agro Picentino habitasse dicunt, Macrobius [1]) et Hesychius [2]). Alii contra vites Amineas e Graecia immigrasse sibi persuaserunt, cui sententiae non modo id suffragatur, quod omnino vini culturam in Italiam ex Graecia translatam esse constat [3]), sed etiam, ut praetermittam Aristotelis [4]) testimonium, qui Amineos fuisse Thessalos dixisse fertur, originatio vocabuli graeci, de qua postea videbimus. Facile autem fieri poterat, ut commune vitium nomen inventoribus earum ob rem novam inderetur primique vinorum cultores, Sinuessani aliique regionis Falernae incolae, propterea et ipsi *Aminei* appellarentur. Sed sive indigenae, ex Italia oriundae, sive potius peregrinae a Graecis translatae sunt, Amineae vites ex antiquissimis certe temporibus in Italia inferiore innotuerunt, quod non modo fabula illa de Baccho apud Silium Italicum [5]) indicat, sed etiam Columella [6]) testatur, *vetustissimas quasque vineas existimans Amineas.*

Vocabulum *Amineum* quod attinet alii aliter originem ejus repetere student [7]). Scribendum est *Amineum*, ut titulus [8]) docet, non *Aminaeum* [9]), neque *Aminneum* [10]) vel *Ammineum* [11]). Servius [12]) originem vocabuli ducit ex eo, quod sit *quasi sine minio i. e. rubore, nam album est;* sed obstat syllabarum quantitas et quod species Amineae nigra [13]) sive rubella est. Js. Vossius [14]) mirum in modum originem vocabuli detorsit ab *Abella*, Campaniae oppido, ut sit 'Αμίννιον mutatis literis pro 'Αβίλλιον, quod habet Hesychius [15]). Si v. *Amineum* cum nomine proprio cognatum esset, facilius posset descendere ab *Aminula*, quum Festus [16]) urbem parvarum opum fuisse Apuliae dicit, vel ab *Aminio*, quem Arcadiae amniculum laudat Pausanias [17]), ita ut nomen vitis cum Oenotro ex Arcadia immigrasse videri posset; sed quum multa ejusmodi

---

1) Sat. II, 16, cujus verba supra p. 37 not. 15 leguntur. Cf. eo de loco supra p. 26 et ibid. not. 13.

2) Sub v. *'Αμιναῖον. 'Η γὰρ Πευκετία 'Αμιναία λέγεται.*

3) Dionys. Hal. Arch. I, 11; Pausan. VIII, 3, 5.

4) Apud Philarg. ad Virg. G. II, 97; cf. supra p. 37.

5) Pun. VII, 162—211.

6) R. R. III, 9

7) De originatione vocis disserit Gesner. in Ind. Script. rei rust. s. v.

8) Apud Mommsen nr. 79, 29. In Geoponicis est *'Αμίνιον.*

9) Ita Galenus, Seren. Sammonicus et Hesychius. Disputant de scriptura Gesner. l. l., Interpp. ad Geopon. V. 17, 2 et Heyn. ad Virg. G. II, 97, qui *Aminaeus* probat.

10) Ita Cod. Medic. Virgilii l. l. et Edict. Dioclet. de pretiis c. 2 p. 9 Mommsen.; sed iam Hesych. s. v. monet: *'Αμιναῖον δι' ἑνὸς ν τὸν οἶνον λέγει;* cf. et Serv. ad Virg. l. l.

11) Ita Auson. Epist. 18, 31. *Solus qui Chium miscet et Ammineum* contra vulgarem vocis quantitatem, quam servarunt Virg. G. II, 97. *Sunt et Amineae vites, firmissima vina*, et Seren. Sammonicus c. 29. *Succus Aminaeae vitis cum pane medetur;* cf. et c. 37. A vulgari quantitate recedit et A. Septim. Severus apud Terent. Maur. 2004 in versu Falisco: *Umbra necat teneras Amineas*

12) ad Virg. G. II, 97, quae repetit Isidor. Orig. XX. 3.

13) Plin. H. N. XIV, 3, s. 4, 41 et Colum. III, 2. Noli vero huc vinum *Taminium* trahere, quod Festus s. v. p. 154 a miro minii colore dictum esse falso ait.

14) ad Catull. 62, 50

15) V. *'Αβίλλιον* cum glossa *οἶνος*, ubi cf. Itpp.

16) p. 250 Gothofr. sive p. 25 Muller; sed ibi legendum est ex Plaut. Mil. gl. III, 1, 53 *Animula.*

17) VIII, 29, 5.

nomina appellativam, ut ita dicam, habeant significationem, tum antiquissima Italiae vina, *Eugeneum*, *Helveolum*, *Apicium* id comprobent, consentaneum est *Amineum* quoque nomen primitus non proprium, sed appellativum fuisse. Etenim quemadmodum *Helveolum* a colore helvo sive gilvo et *Apicium* ab apicis forma, ut videtur, nomen traxit, ita et *Eugeneum* dictum est propter nobilitatem sive generositatem, ut apud nos Gutedel, et *Amineum*, quod descendit a graeco ἄμεινον, propter meliorem qualitatem sive saporem, comparatum cum Eugeneo. Neque obstat etymologia, quum ει graecum ante consonantem in latinam *i* transire soleat[1]) et *Amineum* nomen quasi proprium eadem ratione a graeco ἀμειν atque *Eugeneum* a graeco εὐγεν per rusticos graece indoctos conformatum sit. Nomen vero, ut supra demonstratum est, cum re sive cum virtute vini optime convenit.

Vitium Aminearum genera Cato[2]) et ex eo Varro[3]) nominant tria, majusculum, minusculum et geminum, Columella[4]) quinque vel potius sex, germanum majus et minus, geminum majus et minus et lanatum, cui addit speciem singularem, majori geminae non dissimilem, totidemque Plinius[5]), qui tamen nigrae nomen Syriacae impositum fuisse ait. Ex his, quae Columella auctore feracissimae fuisse dicuntur, praeter alias inprimis germana et gemella minores in regione Falerna insertae et cultae erant, quantum ex Catonis[6]), Columellae[7]) et Plinii[8]) verbis colligitur. Utraque in *loco*[9]) *optimo et ostento soli* conserebatur. *Germana* minor acino *ocius*[10]) *et melius deflorescit; habilis arbori nec non jugo, illic pinguem terram, hic mediocrem desiderat longeque praecedit majorem, quia et imbres*[11]) *et ventos fortius patitur* et largiores profert fructus; gemellarum *minor vulgo notissima, quippe Campaniae celeberrimos Vesuvii colles Surrentinosque vestit*[12])*; hilaris inter aestivos Favonii flatus, Austris affligitur*[13])*; ceteris itaque partibus Italiae non tam vineis quam arbusto est idonea; — fructum — duplicem, non absimilem minori germanae, egerit — fecundior etiam mediocri solo* quam maior. Gemellarum uvarum *asperrimus* erat *sapor*[14]), *sed vires praecipuae*, vinum[15]) austerius, sed aeque perenne; omnino uvae illius regionis succi plenae, ut *pira Falerna* indicant apud Plinium[16]) ita dicta *a potu, quoniam tanta vis succi abundat.* Uvae

---

1) Buttm. Gramm. Graec. §. 5 not. 7. T. 1 p. 24.

2) R. R. 6. 7.

3) R. R. 1, 25. 58.

4) R. R. III, 2

5) H. N. XIV, 2, s. 4, 21. 22. et 3, s. 4, 41, qui haec ex Graecino hausisse videtur, ut Columella.

6) R. R. 6.

7) R. R. III, 2.

8) H. N. XIV, 2, s. 4, 21. 22.

9) Cato l. l.

10) Colum. l. l.; cf. et Plin. H. N. XIV, 2, s. 4, 21.

11) Plin. l. l. *Imbres tempestatesque tolerat, non item maior, sed in arbore quam in jugo minus obnoxia.*

12) Colum. R. R. III, 2; cf. et Plin. l. l.

13) Plin. l. l. *Austro laeditur, ceteris ventis alitur, ut in Vesuvio monte Surrentinisque collibus; in reliquis Italiae partibus nonnisi arbori accommodata.*

14) Plin. l. l. 21.

15) Colum. l. l.

16) H. N. XV, 15, s. 16, 53.

Aminei germani minusculi auctore Catone[1]) *in ollis, ollae in vinaceis condebantur, eaedem in sapa, in musto, in lora recte condebantur.* Tribus vini Falerni generibus, austero, dulci, tenui, suum quodque vitium genus fuisse Plinius[2]) indicat; sed singula certo constitui non possunt. Ex vitibus Aminei gemelli minoris Falernum austerum, ex vitibus Aminei germani minoris Faustianum dulce natum fuisse videtur; tertium autem genus Falerni, quod dicitur *tenue*, ex ea specie Aminei, quae Columella[3]) teste *singularis habetur, — maiori geminae non dissimilis, — sed vini sapore aliquanto inferior, quamvis generosissimus sit, — praeferenda etiam propriis virtutibus; nam et feracior est et flore melius exuitur, spissasque et albidas uvas ac tumidioris acini gerit, gracili arvo non desciscit atque ideo inter uberrimas vites numeratur.* Ceterum Plinius[4]) censet *non omittendum* esse *nulli eorum, quae celebrentur* Falerna, *jucundum saporem uvae esse,* dum Columella[5]) auctore *traduntur Amineae — ceteras omnes sapore praecedere.* Praeterea Terentianus Maurus[6]) vites Falernas triferas fuisse significat; sed quum nihil ejusmodi apud Plinium[7]) aliosve scriptum inveniatur, et poeta ubertatem atque praestantiam poeseos per imaginem describere velit, Falernae quoque uvae naturam triferam poetice attribuisse videtur.

De *cultura vinearum*, quantum ad Campaniam et inprimis ad regionem Falernam spectat, haec memoriae prodita sunt. Vineae in solo et pingui et aprico[8]) instituebantur, arbusta in planitie tofacea agri Falerni, colles vinearii ad radices calcarios Massici Calliculaeque et in promontoriis vulcaniis Roccae Monfinae. Dum Massici montis accolae rastris solum vertebant[9]), Campani non utebantur *molitione*[10]) *terrae* sive pastinatione, *quia facilitas ejus soli minorem operam desiderabat.* In transferendis vitibus *similem*[11]) *statum coeli locique* observabant vel stirpem Amineam, quae id sustinere poterat et *naturaliter laetabatur tepore potius quam frigore*, ex frigido in calidum *vel ex macro aut mediocri transducebant in melius.* Vites pro natura soli vel in jugis diffusae serpebant vel in arbustis directae scandebant. *Vineae jugatae,* quales in Falerno, Varrone[12]) auctore erant sublimes, neque arundine aliisve rebus, sed perticis transverse junctae, *compluviatae in longitudinem et in latitudinem jugatae;* eas Campani cum plerisque

1) R. R. 7.

2) H. N. XIV, 6, s. 8, 63; cf. verba quae sequuntur.

3) l. l.

4) H. N. l. l.

5) III, 2.

6) De metr. 1816 sq. *Atque ille poeta Phaliscus cum ludicra carmina pangit: Uva, uva sum et uva Falerna, et ter feror et quater anno*, ubi fortasse corrigendum et *ter fero vel quater anno*; Santenius voluit *teror* vel *seror*.

7) Plinius H. N. XVI, 27, s. 50, 115 *vites* laudat *triferas* ita vocatas, *quoniam in iis alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent*, sed ad eas pertinere Falernas non addidit. Triferas vites Sophocles in fragm. Thyestae apud Schol. Eurip. Phoen. 330 intellexisse videtur.

8) Cato R. R. 6.

9) Virgil. A. VII, 725. *Vertunt felicia Baccho Massica qui rastris.*

10) Colum. R. R. V, 4.

11) Colum. R. R. III, 9, quae transcripsit Pallad. III, 9.

12) R. R. I, 8.

Italiae incolis habebant communes; diversa autem ab aliis, certe ab initio, et peculiaria colebant *arbusta* sive loca consita arboribus ad vites maritandas idoneis, ulmis[1]), populis, aliis, quum Amineas, ita eductas, plurimas ferre uvas animadvertissent[2]). Inde et mustum vel vinum Amineum[3]) dicebatur *arbustivum*. Quae maritatio, res mira et insolita, non modo Polybium Athenaeo[4]) teste commovit, ut διάφορον οἶνον ἐν Καπύῃ τὸν ἀναδενδρίτην commemoraret, sed etiam Catullum[5]) impulit, ut a re nova et admirabili imaginem illam praeclaram repeteret, qua puellae maritandae cum vitibus ad ulmos serpentibus comparantur. Curabant vero ut vites Amineae ulmis essent pares altitudine, vel, ut ait A. Septimius Severus[6]), simul irent cum ulmis. Et hunc morem vitium colendarum apud Campanos vulgarem fuisse dicit Plinius[7]), eum verbis his poetice depingens: *Vites — in Campano agro populis nubunt maritasque complexae atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato cursu scandentes cacumina aequant, in tantum sublimes ut vindemitor auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine crescunt dividique aut potius avelli nequeunt.* Constat autem inprimis ulmos in arbustis Campaniae etiamnunc[8]) vitibus maritari.

De *apparatu curaque vini Falerni* haec constant. Mustum, quod dicitur *pingue*[9]), in lacus et dolia infundebatur; vina *Campaniae*[10]) *nobilissima exposita sub divo in cadis verberari sole, luna, imbre, ventis aptissimum videbatur*, quod iam Catonis aetate fieri solebat; *imbecilla* enim *vina*, ut ait Plinius[11]), *demissis in terram doliis servabantur, valida expositis.* Causam *insolationis* sive expositionis Horatius[12]) his explicat verbis: *Massica in coelo suppones vina sereno, nocturna, si quid crassi est, tenuabitur aura et decedet odor nervis inimicus.* Inde evenit, ut elementa dulcia, quae in musto inerant, facilius solverentur atque ex contagione oxygenii, quod in aere versatur, celerius in spiritum vini commutarentur. Idem Itali etiamnunc in vino colendo facere dicuntur[13]). *Coctura* autem musti

1) Hinc dicit Juvenal. VI. 150 *ulmos Falernas*; cf. Plin. H. N. XVII, 23, s. 35, 200.

2) Geopon. V, 17, 2.

3) Colum. R. R. XII, 41, 2.

4) I, 57 p. 31. Apud Hesych. legitur *πεταυρά* (corrige *πετεύρα*) *μετέωρα ἀμπελουργία* (leg. *ἀμπελουργεῖα*) *ὡς αἱ ἀναδενδράδες.* Cf. et Geopon IV, 1, 1, ubi (14) legitur *ἐν Βιθυνίᾳ τὴν δενδρῖτιν ἄμπελον τῇ κερασέᾳ χαίρειν — καὶ τὴν Ἀμίναιον.*

5) Carm. 62, 49 sqq.

6) Apud Terent. Maur. 2001: *Quando flagella jugas, ita juga, vitis et ulmus uti simul eant; nam nisi sint paribus fruticibus umbra necat teneras Amineas.* Simile praeceptum de palis, sed ex Bithynia repetitum, ubi Amineae colebantur, Geopon. V, 27, 2 commendant. *Τὰς μὲν οὖν Ἀμιναίας ὑψηλότερον τῶν ἄλλων δεῖ χαρακοῦν ποδὶ ἑνί, οὐ πλέον δὲ ἐξ ποδῶν*

7) H. N. XIV, 1, s. 3, 10.

8) Quod Peregrin. de Campan. III, 4 p. 374 sua aetate (1651) factum esse affirmat, id nostro quoque tempore fieri dicit G. v. Martens in libro, qui *Italia* inscribitur, T. II. p. 193: Noch heut zu Tage werden die Reben an nahestehenden Schwarzpappeln, deren Seitenzweige abgeschnitten sind, gezogen.

9) Colum. X, 431: *Ut multo completa Falerno exundent pingui spumantia dolia musto.* quamquam Falernum h. l. pro quovis musto dictum est.

10) Plin. H. N. XIV, 21, s. 27, 136.

11) H. N. XIV, 21, s. 27, 134.

12) Serm. II. 4, 51 sqq.

13) G. v. Martens in l. l. T. II p. 181: Noch jetzt lassen die Italiener den aus den Bottichen abgelassenen und in Fässer gefüllten klaren Wein mit offenem oberen Spundloch bis zur ganz vollendeten Weingährung (Ende November) der Luft ausgesetzt stehen.

eodem consilio[1]) apud veteres Romanos instituta, *ut* vinum, aqua exhalata, *dulcesceret*[2]) *portione virium*, raro vel nunquam in Falernis utebantur, quum vinum ita paratum *ultra annuum spatium* non duraret. Quemadmodum vero alia vina nobilia, ita et Falerna diffusa in apothecis super fumaria exstructis[3]) vel in[4]) tabulatis a fumario remotioribus, quotiescunque opus erat, aliquamdiu reponebantur[5]), ut *amphora fumum* vel

---

1) Itali nunc quoque vina et musta coquunt. Grosley in Neuen Nachrichten über Italien (1766) p. 452 sq. Man behandelt den Wein noch jetzt so wie vor 2000 Jahren, in derselben Art, in denselben Gefässen, in den ersten Monaten nach der Weinlese. — Der Wein siedet in grossen Kesseln auf den Gassen in den Städten Campaniens. G. v. Martens Italien T. II p. 193: Die Sitte, entweder den ganzen Most leicht zu sieden oder einen Theil davon stark einzukochen und mit dem übrigen nicht gekochten zu vermischen, ist noch jetzt Sitte. Idem fit etiamnunc apud Graecos; cf. Ross Reisen in d. Pelop. T. I p. 14, qui quartam vel quintam vini partem coqui dicit.

2) Plin. H. N. XIV, 19, s. 24. 121 et Galen. de medic. temp. IV, 12. T. XI p. 656.

3) Columella R. R. I, 6, 19: *Apothecae recte superponentur his locis* (fumarii), *unde plerumque fumus exoritur, quoniam vina celerius vetustescunt* etc. Vina itaque non in fumariis, sed in apothecis calefiebant. Apothecarum usum in Campania vulgarem fuisse colligi potest ex Galen. de Antid. I, 3. T. XIV p. 19, ubi, postquam de apotheca patris dixit, ita pergit: *Παραπλήσιον δ' οἷς εἴρηκα καὶ κατὰ τὴν Ἰταλίαν εἶδον ἐν ταῖς περὶ Νεάπολιν καὶ τὸν γειτνιῶντα λόφον αὐτῇ τῇ χώρᾳ γενόμενον ὃν ὀνομάζουσι Τριφύλλινον.* Ex Italia nimirum apothecarum ille usus ad Graecos transierat.

4) Colum. l. l. *Propter quod et aliud tabulatum esse debebit, quo admoveantur, ne rursus nimia suffitione medicata sint.*

5) In apothecis, quarum usus apud Romanos post cellas vinarias inventas (Plin. H. N. XIV, 13) et post Catonis aetatem, apothecas non commemorantis (raro et amphoras pro vasis vinariis cf. 105. 113. 115), invaluit (cf. et Plin. H. N. XIV, 14, s. 16, 94), vina vel calefacta veterabant, vel recondita servabantur. Illud in utribus culeisve esse factum rerum naturalium periti quidem contendunt; cf. S. Th. Sömmeringii Versuche u. Betracht. in Denkschr. d. koen. Acad. d. WW. zu München 1811 u. 1812 p. 273 sqq. et quae ex iis leguntur excerpta apud Gilbert. Annal. phys. Tom. LXII p. 106; sed neque utrium culeorumve fit mentio in fundi vinarii instrumentis, quae recensent Cato c. 11 et Varro I, 22, neque quidquam de usu eorum in apothecis apud scriptores legitur. *Uter vini* sive *vinarius* commemoratur apud Plautum Truc. V, 11 ad bibendum, apud Plinium H. N. XXVIII, 18, s. 73, 204 sine ullo additamento, nisi quod *hircinus* dicitur, et utres, ab amphoris distincti, apud Ulpian. in Dig. XXXIII, 6. 3 in legato ejusdem esse juris atque dolia dicuntur. *Culeis* autem sive *coleis* Romani in re vinaria utebantur plerumque pro mensura *musti* (Plin. H. N. XIV, 4, s. 5, 52) et *vini* in universum (Cato R. R. 11 et in Orig. apud Varron. R. R. I, 2, 8, Varro ibid. I, 27, Columell. III, 3, 2 et Ulpian. l. l.) et vini ex doliis hausti (Cato R. R. 148. 154), raro pro dolio ipso; cf. Caton. 113 (114). Vina meliora et firmiora vel protenus ex lacubus (Plin. H. N. XIV, 9, s. 11, 85) vel de doliis (Cato R. R. 113 et Cic. Brut. 83, 287) seriisve in amphoras cadosve diffundebantur (Colum. XII, 27. 28, qui mos diffundendi simul cum apothecis inventus esse videtur; cf. Plin. H. N. XIV, 13, s. 14, 89 cum 14, s. 16, 94) et in apothecis superioris contignationis, ut calefierent, aliquamdiu reponebantur; cf. Galen. de Antid. I, 3. T. XIV p. 18. *Καὶ τοὺς ἄλλους οἴνους ἐστὶ παρ' ἡμῖν δι' ἔτους θερμαίνειν διόλου.* Hinc et Horatius Od. III. 21, 7 *piam testam descendere jubet*, et Tibullus II, 1. 27 *Falernos* dicit *fumosos* et Ovid. Fast. V, 517 *cadum.* Quemadmodum vero sole utebantur, ut vina in amphoris cadisve ei exposita ferverent et elementa aquosa atque noxia exhalarent (Cato R. R. 105 de vino Graeco: *Ad ver diffundito in amphoras; biennium* [*biduum?* cf. 112. *ponito in sole biduum aut triduum*] *in sole sinito positum esse*; 113 de vino odorato: *Amphoras in sole ponito — et amphoras operito, ne aqua accedat et ne plus quatriduum* [male legitur in Codd. Plinii H. N. XIV, 8, s. 10, 79 *quadriennium*] *in sole siveris*; adde Plin. H. N. XIV, 8, s. 10, 77 de bio vino in cadis; 9, s. 11, 85 de protropo in lagenis et 21, s. 27, 130 de vinis Campanis in cadis), ita et fumum vel calorem in apothecis adhibebant ad vinum in vasis fictilibus, antequam oblinerentur vel picarentur, melius reddendum, ut veterasceret et mitesceret. Omnis enim cura veterum Romanorum in vino apparando spectabat eo, ut austeritatem eius mitigarent et fermentatione acida prohibita dulcedinem eius augerent. Quam rem, si dubia videri poterat, optime declarat Galenus de Antid. I, 3. T. XIV p. 18 sq., qui vini vasa fictilia (*κεράμια*), circumdata herbis admodum foventibus, quibus nomen esset *στοιβή* vel *κολυμβάς* (an *κολλυβάς* ex *κολλυβίτεια*? cf. Schneid.

potius calorem *bibere instituerelur*[1]). Calore enim in se recepto vina austera leniuntur et mitigantur atque etiam firmiora redduntur[2]), sive, ut Columellae[3]) verbis utar, *celerius vetustescunt*[4]) *quae fumi quodam tenore praecocem maturitatem trahunt.* Qui vini calefaciendi usus, post Catonis aetatem a Campanis fortasse inventus[5]), nonnisi coctura quaedam erat lenior et moderatior atque in eius modi quidem apparatu cura culturaque vini Falerni partim posita fuisse videtur, de qua Plinius loquitur. Hinc explicandum est, quod Tibullus[6]) *fumosos Falernos* sive amphoras fumo imbutas *proferri* jubet et quod *Meroe* sive solis in Aegypto ardor, *indomitum cogens spumare Falernum* importatum, *paucis senium contulisse annis* a Lucano[7]) dicitur. Ceterum *cura culturaque*, quae Falernum *collegerat*, iam Plinii[8]) aetate exolevit, quum coloni *copiae potius quam bonitati* eius *studerent.*

Vinorum genera diversa speciesque variae plerumque, ut constat, pro sapore, colore, odore aliisque virtutibus discernuntur, de quibus Galenus[9]) aliquot locis

---

ad Nicand. Theriac. 589 et K. Sprengel Gesch. d. Botan. T. I p. 173, qui poterium spinosum Linn. esse dicit), in apotheca, ut vina a caloribus foci domestici et a fomentis herbarum calefierent, recondita fuisse ait eumque morem vini calefaciendi in multis Italiae locis fuisse addit. Qui tamen vini apparatus seculo tertio p. Ch. n exolevisse videtur; certe post Galenum nulla ejus fit mentio neque a Palladio, qui sua ex Columella excerpsit. Alii enim aliis utebantur remediis, ut asperitatem vini mitigarent et lenitatem excitarent, gypso vel calce, argilla vel marmore, sale vel mari, pice vel resina; cf. Plin. H N. XIV, 19, s. 24, 120. Ceterum dolia alisque vasa maiora in apothecis reposita fuisse non memini me legere. Praeterea Romani apotheca (*dominica*), ut cella vinaria, ad vina meliora aliquamdiu ibi recondenda utebantur; cf Burm. ad Anth. Lat. T. I p. 478 et Torrent. ad Horat. Od III, 28. 7. Is apothecae usus, quem vocabulum indicat et res ipsa docet, iam a Cicerone laudatur Phil II, 27, confirmatur a Vitruv. VI. 5 (8), 2, a Plinio H N. XIV, 4, s. 6, 57 et 16, s. 18, 118, ab Ulpiano in Digest. XXXIII, 7, 12, 29 et XLVII, 2, 21, 6 et duravit etiam seculo quarto ineunte p. Ch., ut ostendit Arnob. adv. gent. VII, 31 p 236 (251 Orell). Eadem *ἀποθήκη* laudatur apud Graecos ab Jul Polluce Onom. VI, 2 (15) p. 273, ubi comparatur cum Xenophonteo *οἰνών*, et ab Hesychio v. *οἰνῶνες*. A Romanorum apotheca erat diversa *cella vinaria*, cujus de situ *in plano* septentrionem versus agunt Varro R. R. I, 13; Vitruv I, 4, 2; VI, 6 (9), 2; Columell. R R. I, 6; XII. 18; Plin. H N. XIV, 21, s 27, 132 et Pallad. I, 18. Ibi praeter amphoraria vina (cf. Horat. Od. I, 37, 6) et leviora minorisque notae in doliis cupisque condebantur.

1) Horat. Od. III, 8, 11. Barry Observat. of the vines p. 64 id de doliis aromate suffitis male intellexit.

2) Galen. de antid. I, 3 p. 14.

3) R. R. I, 6, 20; adde Galen. de medicam. temperam. IV, 12. T. XI p. 656.

4) Galen. de antid. I, 3. T. XIV p. 14. *Καλοῦσι δὲ οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ παλαιοῦσθαι τὸ μεταβάλλειν ἑτοίμως εἰς τὴν τοιαύτην ποιότητα τῶν παλαιουμένων*, [*ὥστε τοὺς οἴνους ποτίμους εἶναι*].

5) Ovid quidem Fast. V, 517 jam Hyriea hoc vini condendi more usum fuisse fingit, sed in fabula; et Aristotel. Meteor. IV, 10, 7 Arcades vinum, utribus (*ἀσκοῖς*) inditum, fumo siccasse memoriae prodit. Apothecae certe usum in vino condendo Itali addidisse videntur; cf. p. 46 not. 3 et 5.

6) II, 1, 27, ubi pluralis multitudinem cadorum significat.

7) X, 162.

8) H. N. XIV, 6, s. 8, 62. *Cura culturaque id collegerat. Exolescit haec* (ita ex cod. rescripto, quod respicit ad §. 61) *quoque copiae potius quam bonitati studentium.* Dalechamp. et Peregrin. l. l. II, 10 p. 109 *culpa* addi volunt ante v. *copiae*, quod probat Silligius; Urlichs in Vindic. Plinian. corrigit *studentibus.* Locus est sanus, quum v. *studentium* pendeat ex v. *haec.*

9) De decret. Hippocr. X, 6. Tom. V p. 771; de compos. medic. sec. loc. I, 8. T. XII p. 473 et Comment. in Hippocr. de acut. morb. III, 1. T. XV p. 626 sq.

disserit. Plinius[1]), ut aliorum vinorum[2]) compluria, ita et Falerni, in agro Falerno et Faustiano nati, *tria* constituit *genera, austerum, dulce, tenue; quidam* tamen, eodem Plinio teste, *ita distinguunt*, ut *summis collibus Caucinum gigni, mediis Faustianum, imis Falernum* dicant. Galenus, qui vina Falerna ipse gustu exploravit[3]), plerumque duplex genus laudat, Falernum austerum et Faustianum dulce[4]), et his distinguit verbis[5]): Δυοῖν δ' αὐτοῖν εἰδῶν αὐτοῦ (τοῦ Φαλερίνου) μηδὲν διαφερόντων ἀλλήλων ἀρετῇ ἡδίονα τὴν ἀντίδοτον ὁ γλυκερὸς ἐργάζεται, καὶ καλοῦσιν αὐτὸν ἰδίως Φαυστιανόν· et alio loco[6]): Αὐτῶν τῶν Φαλερίνων ὁ μέν τις ἱκανός ἐστι γλυκύς, ὃν ὀνομάζουσι Φαυστῖνον [leg. Φαυστιανόν], ὁ δ' ὡς πρὸς ἐκεῖνον αὐστηρός, ὡς δὲ πρὸς τὸν Σιγνῖνόν τε καὶ Μάρσον γλυκύς. Quibuscum consentit Athenaeus[7]): Εἴδη δ' αὐτοῦ δύο ὁ αὐστηρὸς καὶ ὁ γλυκάζων· οὗτος δὲ τοιοῦτος γίνεται, ὅταν ὑπὸ τὸν τρυγητὸν νότοι πνεύσωσι, παρ' ὃ καὶ μελάντερος γίνεται· ὁ δὲ μὴ οὕτω τρυγηθεὶς αὐστηρός τε καὶ τῷ χρώματι κιρρός[8]).

Ex quibus apparet Plinii aetate unum quidem fuisse nomen omnibus vinis in Falerno et Faustiano agro natis, Falernum, cujus species tres pro saporis varietate distinguebantur, sed iam tunc iisdem vinis pro locorum diversitate, ubi genita essent, a nonnullis tria nomina indita fuisse Falernum, et Faustianum, et Caucinum, quorum duo priora ad seculum usque secundum p. Ch. n. in usu fuerunt, donec Falernum solum mansit. Inde explicandum est, quod Aetius medicus seculi sexti Amineum quidem austerum a Falerno dulci distinguit[9]), sed Faustianum non commemorat.

Falernum austerum, quod Plinius laudat, sive adstringens et natum, ut videtur, ex Amineis gemellis minoribus, quae Columella auctore[10]) *austerioris* sunt *vini*, idem est, quod Corn. Celsus[11]) et Aetius[12]) nominant *Amineum austerum*, Galenus autem plerumque intelligit, simpliciter nuncupans *Falernum*[13]). Quod Plinius laudat *dulce Falernum*, ex Amineis germanis minoribus, ni fallor, ortum, quidam apud Plinium[14]) et Corn. Fronto[15]) et Galenus[16]) una cum Oribasio dixerunt *Faustianum* sive *Faustianum*

---

1) H. N. XIV, 6, s. 8, 63.

2) H. N. XXIII, 1, s. 22, 39.

3) De dignosc. puls. I, 1. T. VIII p. 774 et de antid. I, 4. T. XIV p. 25.

4) De theriac. ad Pison. 14. T. XIV p. 267 sq.; cf. infra p. 49 not. 1.

5) De antidot. I, 3. T. XIV p. 20.

6) De method. XII, 4. T. X p. 832.

7) I, 48 p. 26, c.

8) i. e. gilvus. Male intellexit Car Stephanus in Vineto fol. 70, b. *Duorum autem sunt generum Falerna; est enim Falernum austerum, cui rufus color.*

9) Tetrabibl. I, 1 v. κριθή, quae confer cum I, 2, 242 et 252.

10) R. R. III, 2. *Gemellae — austerioris vini sed aeque perennis. Earum minor vulgo notissima, quippe Campaniae celeberrimos Vesuvii colles Surrentinosque vestit* etc.

11) IV, 2, 4 p. 192 et 19, 32 p. 232.

12) Cf. not. 9.

13) De method. l. l. et de theriac. ad Pison. 14. T. XIV p. 267 sq.

14) H. N. XIV, 6, s. 8, 63.

15) De fer. Alsiens. Ep. 3, 5.

16) Cf. supra not. 5 et 6; adde Galen. de alim. succ. 11. *Γλυκεῖς εἰσι μετρίως ὥσπερ — Φαυστιανὸς Φαλερῖνος*, quae repetit Oribas. Collect. Med. V, 6, 26.

Falerinum [1]), quippe quod in agro Faustiano, qui nomen a Sulla Fausto [2]) dictatoris filio traxerat, potissimum gigneretur. Athenaeus [3]) pro nomine Faustiani dulce Falernum habet, quod non, ut Plinius indicat, ex alio vitium genere nasci, sed tum effici minus recte dicit, quum austri per vindemiam flarent, quamquam iidem venti flori vitium gemellorum nocere feruntur [4]).

Vinum vero *Caucinum*, quod vocabulum Silligius Plinio ex codicibus optimis [5]), Toletano, Chiffletiano, aliis, bene restituit, una cum Falerno, cui simile fuisse dicitur, ab Athenaeo [6]) vinis nobilibus adnumeratur. Id, mea quidem sententia, in promontoriis Roccae Monfinae exeuntibus natum, ab eo monte nomen habuit, ut supra [7]) dictum est, Caucinum.

Falernum autem *Opimianum*, quod a Trimalchione jactabundo in epulis delicatissimis appositum fuisse Petronius [8]) fingit, non species erat singularis vini Falerni, sed vinum optimum, quod anno DCXXXIII Lucio Opimio Nepote COS. provenisse fertur. Et quum constet vina singula tunc genita nominibus suis nondum nuncupata fuisse, sed omnia unum idemque nomen Opimii habuisse [9]), insignem professus est stultitiam Trimalchio iste non solum in aetate vini, quum tesserae amphorarum vinum esse centum annorum pro ducentis indicarent, sed etiam in nomine vini, quod nullum fuit. Tunc vero anno circiter sexagesimo p. Ch. n. vina Opimiana durasse negat quidem Velleius [10]), sed affirmat Plinius [11]) laudatque ea saepius Martialis [12]) sane ex more poetarum. Et

---

1) Galen. de alim. succ. 11. T. VI p. 801 et de Sanit. V, 5. Cf. antea not. 9.

2) Sulla enim, qui anno DCLXXII potestatem proscribendi et colonias deducendi ex lege L. Flacci acceperat (Plut. Sull. 33), non solum *Urbanam* in agro Falerno condidit (cf. supra p. 21), sed etiam sibi suisque optimam Falernae regionis partem nimirum vindicaverit. Quo factum est, ut et Pompeius Macula, moechus Faustae, quae filia erat Sullae, praediolum in Falerno haberet (cf. supra p. 34) et antiquius agri nomen Caedicianum in Faustianum, a filio Sullae *Fausto* (Plut. Sull. 34) tractum, abiret. Id, quod iam propter nomen et res modo commemoratas verisimile est, confirmat, etiamsi in M. Senecam cavillatur, Corn. Fronto de feriis Alsiens. 3, 4 his: *Ut homo ego multum facundus et Senecae Annaei sectator Faustiana vina de Sullae Fausti cognomento felicia appello. — Neque enim me decet, qui sim iam homo doctus, volgi verbis Falernum vinum — appellare.* Inde explicandum est, quod in ponte Campano vicus non erat conditus et quod nomen novum Faustiani postea a vetere summovebatur; simul apparet in codice rescripto Plinii H. N. XIV, 6, s. 8, 62. 63. male legi *Faustinianum.* In titulo Melphiae reperto commemoratur *Nonius Faustianus* quidam; cf. Mommsen Inscr. nr. 158.

3) l. l.

4) Colum. III, 2. *Gemella — minor — hilaris inter aestivos Favonii flatus, Austris affligitur;* adde Plin. XIV, 2, s. 4, 22.

5) Quibus nunc accedit Cod. rescriptus.

6) I, 48 p. 27, c. *Εὐγενὴς ὁ Καυκῖνος καὶ τῷ Φαλερίνῳ ἐμφερής*, ubi Hermolaus male conjecit *Καυλῖνον*, quod Plin. teste XIV, 6, s. 8, 69 prope a Capua gignebatur; cf. Peregrin. de Campan. III, 4 p. 377.

7) Cf. p. 31.

8) c. 34. *Statim allatae sunt amphorae vitreae diligenter gypsatae, quarum in cervicibus pittacia* sive tesserae *erant adfixa cum hoc titulo: Falernum Opimianum.*

9) Plin. H. N. XIV, 14, s. 16, 94. *Anno DCXXXIII — nondum tamen ista* (vinorum) *genera in claritate erant; itaque omnia tunc genita unum habent Consulis* (Opimii) *nomen.*

10) II, 7, 5. *Hic est Opimius, a quo Consule celeberrimum Opimiani vini nomen, quod iam nullum esse spatio annorum colligi potest, quum ab eo sint ad te, M. Vinici, Consulem anni CLI.*

11) H. N. XIV, 4, s. 6, 55. *Anno fuit omnium generum bonitas L. Opimio Consule. — Durantque adhuc vina ducentis fere annis, iam in speciem redacta mellis asperi.*

12) I, 27, 7. *Testa sed antiqui felix siccatur Opimi;*

post Opimium Consulem singulis annis vina Falerna lecta atque in amphoris nota inscriptis servata fuisse docent Tibullus[1]) et Galenus[2]).

Gauranum denique *vinum* sive *Gaurianum*[3]) ex vitibus Falernis ortum fuisse Plinius[4]) testis est, qui *Gauranas* scit *a Falerno agro translatas vocari Falernas;* sed quum in parte Gauri montis Puteolos spectante[5]) nasceretur[6]) et virtutes primas exuisset[7]), pro specie vini Falerni haberi non magis potest quam alia Italiae vina ex Amineis nata.

Falernum inter omnia Italiae vina si non primum, quem de sententia gulonum prius *Caecubum*[8]), postea judicio Octaviani Augusti *Setinum*[9]) habebat, at certe secundum, ut constat[10]), nobilitatis obtinebat locum. Quare non est mirum, quod dicitur *merum Thyonianum*[11]) sive Baccho dignum vel *nectareum*[12]) nectaris instar, vel *obliviosum*[13]) curas depellens, sed quod ejusmodi habuit *virtutes* atque *proprietates*, ut tantam nancisci posset auctoritatem. Quae virtutes omnino tam peculiares atque singulares erant, ut Galenus[14]) Falernum, quod antea non gustaverat, Romae oblatum statim dignosceret. Sunt vero positae maxime in colore, odore, liquore sive substantia, sapore, viribus, firmitate et efficientia medica; quas qui explicare velit, praeter vitis species, coeli solisque vim et curam ab incolis vino adhibitam, etiam soli naturam, in quo genitum fuerit, respiciat necesse est, id quod iam Plinius[15]) observavit. Solum enim regionis Falernae, ut supra demonstratum est, in quam Massicus et Callicula, jugi

---

II, 40, 5. *Caecuba saccentur quaeque annus coxit Opimi;* cf. et XIII, 113, 1.

1) II, 1, 27. *Nunc mihi fumosos veteris proferte Falernos consulis.*

2) De antid. I, 4. T. XIV p. 25. *Ἐγώ γέ τοι τῶν οἴνων τῶν Φαλερίνων ἑκάστου τὴν ἡλικίαν ἀναγιγνώσκων ἐπιγεγραμμένην τοῖς κεραμίοις εἰχόμην τῆς γνώσεως*

3) Ita apud Galen. de method. XII, 4. T. X p. 833 et de antid. I, 3. T. XIV p. 16; idem dicitur de alim. succis 11. T. VI p. 806 *Γαυρίας* et apud Athenaeum I, 48 p. 27 *Γαυριανός*; cf. Daremberg ad Oribas. T. I p. 637 sq.

4) H. N. XIV, 3, s. 4, 38.

5) Hoc Gauranum, non Falernum, intelligit Sachs in Ampelogr. p. 426 dicens generositatem ejus ex auris sulphureis natam fuisse, quae vicinis Baiis et Puteolis afflassent.

6) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 64. *Certant Massica atque* (ita Codd. optimi, *adque a* Cod. rescript. pro *aeque*, quod Peregrin. l. l. II, 17 p. 173 explicare frustra studet) *a monte Gauro Puteolos Baiasque prospectantia;* cf. et Galen. de antid. I, 3. T. XIV p. 16. Ceterum cf. de Gauro monte, quae supra p. 31 not. 3 dixi.

7) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 64 Falernis secundum, Gauranis tertium nobilitatis locum statuit; at Galenus de meth. et antid. ll. ll. vinum Gauranum dicit aquosum, ut Oribas. epitomator Coll. med. V, 6, ubi pro *Ταυριανὸς* bene restitutum est *Γαυριανός* Athenaeus I, 48 p. 27. *Ὁ Γαυριανὸς δὲ καὶ ὀλίγος καὶ κάλλιστος, προσέτι τε εὔτονος καὶ παχύς· Πραινεστίνου δὲ καὶ Τιβουρτίνου λιπαρώτερος.*

8) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 6. *Antea* (ante Setinum) *Caecubo erat generositas celeberrima.*

9) Plin. l. l. 60. *Divus Augustus Setinum praetulit cunctis et fere secuti principes.* Quamquam idem Plinius, ut *de principatu vini se quisque iudicem statuat*, monet.

10) Plin. l. l. 62. *Secunda nobilitas Falerno agro erat et ex eo maxime Faustiano.*

11) Catull. 27, 7. *Hic merus est Thyonianus.*

12) Martial. XIII, 108, 1.

13) Horat. Od. II, 7, 21. *Oblivioso levia Massico ciboria exple.*

14) De dignosc. puls. I, 1. T. VIII p. 774.

15) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 70. *Manifestam esse patriam terramque referre, non uvam — cum eadem vitis aliud aliis in locis polleat.*

Apennini quasi promontoria, excurrunt et Rocca Monfina olim ignivomus torrentes igneos emisit, constat elementis et calcareis et vulcaniis, vel separatis vel commixtis, quod haud facile aliis in locis Italiae invenias. Quae soli conditio effecit, ut pro ratione elementorum eorumque temperatione variae vites varia vini genera progignerent, austera sive linguam paululum adstringentia in locis calcareis, dulcia atque fortia in tofaceis exesisque partibus torrentis vulcanii [1]).

Sed ut ad singulas *vini Falerni virtutes* transeamus, constat *colores* vini tres [2]) a veteribus discerni, album, nigrum, medium, vel secundum Plinium [3]) quattuor, album, fulvum, sanguineum, nigrum [4]), vel quinque, ut Galenus [5]) vult, λευκὸν καὶ μέλαν καὶ κιῤῥὸν καὶ ξανθὸν καὶ ἐρυθρόν. Vinum Falernum nunquam, quantum sciam, album λευκὸν [6]) dicitur, sed κιῤῥὸν [7]), quod est gilvum, subflavum, melinum, colori sucini sive electri simile, quamobrem et sucinum ipsum, molli fulgore perspicuum, nominatum est Falernum [8]). Is color erat communis fere omnibus vinis Falernis [9]). Eadem vero saepissime dicuntur *nigra* [10]) vel *fusca* [11]) μέλανα. Quo colore vel iam musta inficiebantur, ut Athenaeus [12]) refert, si Austri dum vindemiatur flabant, vel vina condita colore gilvo propter vetustatem mutato, ita ut quo vetustiora essent, eo magis nigrescentia primum flava, tum fulva, denique fusca fierent. *E nigris vina vetustate in album colorem transiisse*, quod Plinius [13]) in aliis vinis factum esse dicit, in Falerno non est observatum.

Quot sunt colores vinorum, tot *odores* [14]). Vina Falerna nigra ad ea pertinebant, quae εὐώδη [15]) odorata odorem gratum vel e longinquo diffunderent, ut Martialis [16])

---

1) Hinc evenit, ut in Italia inferiore vina plerumque ardentia et dulcia, in superiore et media magis austera gignantur.

2) Athenae. I, 59 p. 32, c. *Τῶν οἴνων ὁ μὲν λευκός, ὁ δὲ κιῤῥός, ὁ δὲ μέλας*; Gell. XIII, 30, 14. *Non vides apud Mnestheum scribi tria genera esse vini, nigrum, album, medium, quod vocant κιῤῥόν.*

3) H. N. XIV, 9, s. 11, 80.

4) Plautus Menaechm. V, 5, 17 nominat *atrum*; Martial. II, 40, 6 *fuscum*.

5) Comment. in Hippocr. III, 1. T. XV p. 527.

6) Dioscorid. de mater. med. V. 11 Falernum in λευκοῖς commemorat, sed obiter tantum loquitur, ut Galenus de method. ad Glauc. II, 3. T. XI p. 87. Idem tamen Galenus de Sanit. IV, 6. T. VI p. 275 distinguit Φαλερῖνον κιῤῥὸν a Sabino albo (λευκῷ) et de aliment. succis 12. T. VI p. 801 Falernum κιῤῥὸν ab Hippodamanteo fulvo (ξανθῷ).

7) Athenae. I. 48 p. 26, c; cf. Galen. de method. XII. 4. T. XII p. 835, de compos. medic. per gen. IV, 1. T. XIII p. 659.

8) Plin. H. N. XXXVII, 3, 12. *Summa laus Falernis (sucinis) a vini colore dictis, molli fulgore perspicuis.*

9) Galen. de alim. succis 11. T. VI p. 801 eundem colorem et Faustiano attribuit.

10) Ita *Massica* apud Martial. I, 27, 8 (*Egerit et nigros Massica cella cados*) et *Falerna* apud Martial. VIII, 56, 14; 77, 5; IX, 23, 8; XI, 8, 7; 50, 7 et in Anthol. Lat. III, 29, 10 (Nr. 800 ed. Meyer.).

11) Martial. II, 40, 6. *Condantur parco fusca Falerna vitro.*

12) I, 48 p. 26, c. *Ὁ Φαλερῖνος οἶνος — γλυκάζων — γίνεται, ὅταν ὑπὸ τὸν τρυγητὸν νότοι πνεύσωσι, παρ' ὃ καὶ μελάντερος γίνεται.*

13) H. N. XIV, 2, s. 4, 26.

14) Galen. Comment. in Hippocr. III, 1. T. XV p. 627 distinguit suaveolentia a male olentibus et inodoris.

15) Galen. de method. XII, 4. T. X p. 835 et Aetius Tetrabibl. I, 2, 252.

16) XI, 8, 7. *Amphora quod nigri, sed longe fracta, Falerni — redolet, — hoc fragrant pueri basia mane mei.*

et Silius Italicus [1]) indicant, adeoque ex epota testa, quod ait Phaedrus [2]), late spargerent. Ceterum quum veteres observassent dulcia vina austeris minus esse odorata [3]) capitique minus nocere, *Massica* [4]) *coelo supponebant vina sereno, ut decederet odor nervis inimicus.*

Porro *substantia*, quae tenuis vel crassa vel media in vinis esse solet [5]), in Falerno erat Plinio [6]) teste et judice Galeno [7]) *tenuis* sive subtilis λεπτὸς et pellucida διαυγής [8]); propterea Horatius [9]) Falernum nominat *liquidum;* nam nihil pingue [10]), nihil crassi inerat, et *si quid* ejusmodi in Massicis erat, *coelo supponebant sereno, ut nocturna tenuaretur aura* [11]).

Maxime vero discernuntur vina *sapore*, qui Plinio [12]) auctore *et austerus, et acutus, et dulcis, et suavis* esse potest [13]), prouti *terrenus humor*, de sententia Vitruvii [14]), *suis proprietatibus saporum in radicibus infusus enutrit materiam, per quam egrediens ad cacumen profundat proprium loci et generis sui fructus saporem.* In universum fertur Falernum suavissimum [15]) fuisse Italiae vinum atque omnium optimi succi [16]). Idem vero dicitur vulgo *austerum* [17]), quod non ita intelligi debet, ut fuerit per se acerbum et asperum, sed, ut Galenus [18]) docet, minus dulce et suave, quam alterum genus, quod Faustianum nominabant, et linguam adstringens. *Austerum* vero erat inprimis novum Falernum Aminearum gemellarum, quae teste Columella [19]) austerioris erant vini. Austeritatem decem [20]) per annos post vindemiam retinebat, tum dulcius

---

1) VII, 191. *Dulcis odoratis humor sudavit ab uvis.*

2) Fab. III, 1, 1. 2.

3) Plin. H. N. XIV, 9 (init.). *Vinum omne dulce minus odoratum, quo tenuius, eo odoratius.* Aristot. Problem. III, 13 p. 873 Bekk. Ὁ μὲν γλυκὺς (οἶνος) ἄνοδμος, ὁ δὲ αὐστηρὸς οὔ. ὀσμὴ δὲ πᾶσα βαρύνει κεφαλήν.

4) Horat. Sat. II, 4, 51 sqq.

5) Galen. Comment. in Hippocr. de morb. acut. III. 1. T. XV p. 627 distinguit aquosum, tenue, crassum et duo alia in medio posita.

6) H. N. XIV, 6, s. 8, 63.

7) De sanit. IV, 6. T. VI p. 275.

8) De compos. medic. sec. gen. IV, 1. T. XIII p. 659. *Διαυγὴς δὲ τὴν σύστασιν.*

9) Epist. I, 14, 34.

10) Pingue tantum dicitur **mustum** *Falernum* a Columella X, 431 sq.

11) Horat. Serm. II, 4, 51 sq.

12) H. N. XV, 27, s. 32, 107.

13) Galen. Comment. in Hipp. l. l. distinguit dulce et austerum, et medium utriusque, et mixtum ex utroque et acre; adde eundem de compos. medicam. sec. locos I, 8. T. XII p. 473.

14) Arch. VIII, 3 (4), 12, ubi et *Falernum* commemoratur; cf. supra p. 32.

15) Athenae. I, 59 p. 33, a. *Τῶν δ' οἴνων χαριέστατος ὁ κατὰ τὴν Ἰταλίαν Ἀλβανὸς καὶ ὁ Φαλερνίτης*, quae fortasse hausta sunt ex Dionys. Halic. Antiq. XIV, 12. Ὁ (*ἐν Ἀλβανίᾳ*) *φυόμενος μετὰ τὸν Φαλερῖνον ἥδιστος οἴνων μελικράτῳ μάλιστα προσεμφερής.*

16) Aetius Tetrab. I, 2, 252.

17) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 63; Athenae. I. 48 p. 26, c; Galen. de Theriac. ad Pison. 14. T. XIV p. 267 sq. *Ἔστω δὲ ὁ οἶνος κάλλιστος, οἷος ὁ Φαλερῖνος γλυκὺς ὁ μὴ Φαυστιανός* (lege *μὴ ὁ Φαυστ. γλυκύς*), *ἀλλ' ὁ δριμύς τε καὶ πᾶσι καλούμενος ἄπτος* (lege *αὐστηρός;* cf. de method. XII, 4. T. X p. 832 sq. et de antid. I, 3. T. XIV p. 14).

18) De method. XII, 4. T. X p. 832 et de antid. I, 3. T. XIV p. 20.

19) R. R. III, 2 et Plin. H. N. XIV, 2, s. 4, 21. *Gemellarum — asperrimus sapor.*

20) Athen. l. l. *Ὁ Φαλερῖνος οἶνος ἀπὸ ἐτῶν δέκα ἐστὶ πότιμος.*

vel suavius fiebat. Sed etiam *acre* [1]) δριμὺ [2]) interdum dicitur, quod rugas frontis duxerit, nimirum in cauponis [3]) venditatum, ut nunc quoque fit.

Dulce autem nominant Plinius [4]), Galenus [5]), alii [6]) alterum Falerni genus, quod Galeni certe aetate Faustianum dictum, vel iam in vindemiando, quando Austri flabant [7]) et uvae ideo maiorem assequebantur maturitatem, vel temporum decursu in media [8]) ejus aetate, quae *a quinto decimo anno incipiebat*, in dulcedinem convertebatur. Quare *vetus* Falernum, quod saepius dicitur [9]), est idem atque dulce, suave. Sed ubi nimium diu conservatum veteravit, medicamento simile [10]) factum, caput doloribus afficiebat [11]) neque jucundi erat saporis. Quare *M. Cicero,* ut Macrobius [12]) narrat, *cum apud Damasippum coenaret et ille mediocri vino posito diceret: Bibite Falernum hoc, annorum quadraginta est; Bene, inquit, aetatem fert;* et Galenus [13]) Falerno, quod prae vetustate amarum πικρὸν sit factum, ad theriacen uti vetat. Catullus [14]) autem in carmine lepidissimo pincernam exhortatur: *Minister vetuli, puer, Falerni, inger mi calices amariores,* quippe qui melius et meracius bibere vellet vinum mediae aetatis, vel quia *in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo* Seneca [15]) auctore *delectat.* Tertium denique Falerni genus laudat Galenus [16]), quod *neque dulce, neque austerum* est, sed medium inter utrumque habet locum, id quod Plinius [17]) v. *tenue* significare videtur.

Vires quod attinet, ubi quaeritur, num vinum sit forte, validum, fervidum, an leve, imbecillum, aquosum [18]), *Falernum* plerumque dicitur *forte* [19]), *severum* [20]), *vehemens* [21]), *ardens* [22]), *θερμόν* [23]); nam *Aminearum gemellarum*, ut Plinius [24]) docet, erat

---

1) Juven. XIII. 216. *Ruga cogitur in frontem velut acri ducta Falerno.*

2) Galen. de Theriac. ad Pison. l. l.; cf. antea not. 17.

3) Galen. de antid. I, 4. T. XIV p. 25.

4) H. N. XIV, 6, s. 8, 63.

5) De alim. succis l. l. p. 801. *Τινὲς μὲν γλυκεῖς εἰσι μετρίως ὥσπερ — ὁ Φαυστιανὸς Φαλερῖνος;* adde de method. XII, 4. T. X p. 832. Idem de aliment. succ. 11. T. VI p. 802 et de meth. XII, 4. T. X p. 831 nominat Falernum *εὐχυμότατον* optimi succi.

6) Athenae. I, 48 p. 26, c. *Ὁ Φαλερῖνος γλυκάζων.*

7) Athenae. l. l.

8) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 20, 34.

9) Horat. Sat. II, 3, 115.

10) Athenae. I, 59 p. 33, a. *Ὁ Φαλερνίτης — πεπαλαιωμένος καὶ κεχρονικὼς φαρμακώδης ὢν κρατεῖ λίαν ταχέως.*

11) Athenae. I, 48 p. 26, c. *Ὁ Φαλερῖνος οἶνος — ἐστὶ πότιμος — μέχρις εἴκοσιν· ὁ δ' ὑπὲρ τοῦτον ἐκπίπτων τὸν χρόνον κεφαλαλγικός.*

12) Sat. II, 3, 2.

13) De antid. I, 3. T. XIV p. 20.

14) Carm. 27, 1, ubi v. *amariores*, quod et Gellius VII, 20, 6 habet, male corrigunt.

15) Epist. 63.

16) De antid. I, 5. T. XIV p. 29. *Δύο γὰρ [τοῦ Φαλερίνου] εἴδη, γλυκὺς μὲν ὁ ἕτερος, ὁ δὲ ἕτερος ὥσπερ οὐ γλυκύς, οὕτως οὐδ' αὐστηρός, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ κατά γε ταῦτα τῶν τε αὐστηρῶν καὶ τῶν γλυκέων οἴνων.*

17) H. N. XIV, 6, s. 8, 63.

18) Galen. Comment. in Hipp. III, 1. T. XV p. 628 distinguit quattuor ejusmodi genera.

19) Horat. Serm. II, 4, 24.

20) Horat. Od. I, 27, 9. 10.

21) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 21, 36. *Vehementiae minus Falerna habent* quam Setina.

22) Horat. Od. II, 11, 19; Martial. IX, 74, 5; XIV, 113, 1; cf. et Juvenal. IV, 138. *Quum pulmo Falerno arderet.*

23) Galen. de sanit. V, 5 et de method. XII. 4. T. X p. 831 et 836.

24) H. N. XIV, 2, s. 4, 21.

asperrimus sapor, sed vires praecipuae. Quod tamen *solum vinorum*, Plinio [1]) teste, *flamma accenditur*, non debet ita intelligi, ut dicatur vim habuisse tantam, ut flammam emiserit, quod hodieque fit in alcohole vini quod dicunt [2]). Id enim in vino ullo fieri posse Hesselius, collega naturae rerum peritissimus, negat, nisi vinum diutius conditum in utre, qui particulas vinosas aquosis exhalatis servet, tantopere sit condensatum [3]), ut vis ignea vini ad accendendum apta reddatur. Vinum dulce sive passum, utpote pingue, sicut oleum, comburi (paullatim) fumumque emittere, vinum autem vulgare sive austerum flammam (micantem) excitare sive effulgere affirmat et Aristoteles [4]). Vinum itaque apud Plinium intelligi debet, quod non igne admoto accensum flammas emittat, sed quod flammis infusum, ab his consumatur, ut Theophrastus [5]) rem explicat. Et sane Falernum sive Faustianum dulcissimum erat vinorum Italorum, ita ut *solum* comburendo sive in fumum commutando aptum a Plinio dici posset. Idem vinum dicitur *lene* [6]) vel *languidum* [7]), graece κοῦφον [8]), apud Italos nunc *vino leggiere* et in modum vini Gallo-Campanici, quo hodie utimur, spumasse [9]) fertur.

Sed et *firmitas* in vino Falerno pro virtute habebatur et laudabatur. Etenim ut *vites Amineae* dicuntur [10]) *firmissima vina* et Plinio auctore [11]) *principatus datur uvis Amineis firmitatem propter senioque proficientem vini eius utique vitam*, ita et vinum ipsum praedicatur *firmum* [12]), et *aeque perenne* [13]), sibi constans, graece μόνιμον [14]), et *immortale* [15]), quod non est antiquissimum, sed multos annos sive aetatem sine damno ferens.

Praeterea Falernum habet *virtutes medicas* [16]), non modo quas vetustate nactum est, ubi φαρμακῶδες [17]) medicatum dicitur, sed etiam quae a natura benevola ei ingenitae erant et a scriptoribus medicis multum certatimque laudantur. In universum iam Plinius [18])

---

1) H. N. XIV, 6, s. 8, 62, ubi Cod. rescriptus: *Nec ulli nunc vino maior auctoritas; solo vinorum flamma accenditur. Tria eius genera* etc. Codd. Herm. Barbari et Dalechampii habent *solum*, recte, ut ex iis, quae supra dixi, patet; accedit quod collocatio vocabulorum et quae sequuntur *tria eius genera* subiectum *solum vinorum*, non *flamma* postulant.

2) Ita locum interpretatus est Forcellini v. *Falernus.*

3) Aristotel. in Meteorol. IV, 10, 7 vinum Arcadicum fumo densatum dicit.

4) Meteor. IV, 9, 35. *Οἶνος δ᾽ ὁ μὲν γλυκὺς θυμιᾶται· πίων γὰρ καὶ ταὐτὸ ποιεῖ τῷ ἐλαίῳ· οὔτε γὰρ ὑπὸ ψύχους πήγνυται καίεταί τε. — Ὁ τυχὼν δ᾽ οἶνος μικρὰν ἔχει θυμίασιν, διὸ ἀνίησι φλόγα.*

5) De igne §. 67 p. 728 Schn. *Ὁ (sc. τυχὼν) οἶνος ἐγχεόμενος ἐπὶ τὴν φλόγα καθάπερ τοῖς σπένδουσιν ἐκλάμπει καὶ ἡ θάλαττα, ὅταν ἀποσβεννύωσιν.* Quem ad locum cf. J. G Schneider in Eclog. Phys. T. II p. 138 sqq.

6) Horat. Sat. II, 4, 26.

7) Horat. Od. III, 21, 8 de Massico *promere languidiora vina.*

8) Athenae. I, 48 p. 26, e. *Ὁ Στάτανος — ἐμφερὴς τῷ Φαλερίνῳ, κουφότερος.*

9) Propert. I, 32, 39 sq.; Colum. X, 431; Lucan. X, 163; Sidon. Apoll. Ep. II, 13. *Spumabant Falerno gemmae feraces*, et Prudent. Psychom. 368. *Cantharus ingens despuit effusi spumantia damna Falerni.*

10) Virg. G. II, 97.

11) H N. XIV, 2, s 4, 21.

12) Cael Aurelian. de morb. acut. II, 37, 212 p. 168.

13) Colum. III, 2.

14) Galen. de antid. I, 3. T. XIV p. 19 *φύσει μόνιμος.*

15) Martial. IX, 94, 1; XI, 36, 5.

16) De commodis et incommodis vinorum ratione medicinae habita agit Galen Comment in Hipp. de morb. acut. III, 2 sqq. T. XV p. 630 sqq. et Oribas. Collect. Med. V, 6 (ex Galeno) et 7 (ex Rufo).

17) Athenae. I, 59 p. 33, a.

18) H. N. XXIII, 1, s. 24, 45.

saluberrimum liberaliter genitis Campaniae quodcunque tenuissimum vinum esse dicit, sed nominatim Varro[1]) *Falerna* commendat, *quae quanto plures annos condita haberentur, tanto, quum promerentur, fructuosiora* essent; atque Plinius[2]) proprietates virtutesque medicas Falerni vini, quod sua aetate maxime probatum fuisse ait, his explicat verbis: *Falernum corpori salubre est* in media aetate. — *Hoc non rigido potu stomacho utile, non item in calido; et in diutina tussi sorbetur merum utiliter a jejunis, item in quartanis. Nullo aeque venae excitantur, alvum sistit* [3]), *corpus alit.* Eadem fere habet Dioscorides[4]). Ὁ μὲν οὖν δοκῶν πρωτεύειν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ οἴνων, Φάλερνος δὲ καλούμενος, παλαιωθεὶς ἄγαν εὔπεπτος [5]), σφυγμῶν ἀνακλητικός, κοιλίας στεγνωτικὸς καὶ εὐστόμαχος, κύστει ἄθετος καὶ ἀμβλυωποῦσι, καὶ πρὸς πολυποσίαν ἀνάρμοστος. Omnino ad *vires excitandas* et *confirmandas* Falerna juvare ait Cael. Aurelianus [6]) et ad corpus nutriendum Aetius [7]). In *gravedine*, ubi pituita erat tenuis naresque clausae, Amineum dabat Celsus [8]); in *syncopes* sive defectionis periculo, ex humoribus crudis orto, et in *febri*, quae inde sequi soleat, *syncopali* commendat Galenus [9]) vinum Faustianum ei, qui vinis dulcibus assuetus sit, et *senibus* validioribus, inprimis post balneum, ubi pransi sint, quippe quod utilissimum et optimum sit[10]). Idem Galenus *eclegma* sive electarium *Faustianum* remedium morbi colici ex melle Attico et ex vino Falerno parare docet [11]), aliud ex eodem praeparatum remedium ad *coli* sive intestini *dolores sedandos* Scribonius Largus [12]). Porro vinum Falernum *stomacho utile* hunc corroborat [13]) et morbo cardiaco medetur [14]), velociusque per corpus distributum *humoribus crudis concoquendis* prodest [15]), ad *succi bonitatem* multum confert [16]), vesicam afficiens *urinam* movet [17]), aptissimum

1) R. R. I, 65, 2.

2) H. N. XXIII, 1, s 20, 33 et 34.

3) Amineum Corn. Celsus quoque IV, 19, 2 p. 230 et 32 p. 232 ad fluxum ventris inhibendum commendat et Aetius Tetrab. I, 1, v. κριθῇ cum polenta mixtum.

4) De mat. med. V, 10, 1 p. 695; cf. et V, 11 p. 698. *Πρὸς δὲ τὴν ἐν ὑγιείᾳ χρῆσιν εὔθετοι οἱ ἀθάλασσοι, αὐστηροὶ καὶ λευκοί· διαφέρουσι δὲ τούτων οἱ Ἰταλικοί, ὡς ὁ Φάλερνος.* Quibuscum cf. Athenae. I, 59 p. 32, c.

5) Alii minus bene volunt εὔπεπτος vel ἄπεπτος; cf. not. 9 et 15, quae sequuntur.

6) De morb. acut. II, 37, 212 p. 168. *Si vehementer corpus in solutionem disjici viderimus et ex frigido corpore vexari sine ulla febricula, dabimus mirabiliora ac firmiora vina ut Setinum ac Falernum.*

7) Tetrab. I, 2, 242.

8) IV, 2, 4 p. 192.

9) De method. XII, 4. T. X p. 831. *Οἷς μέντοι δι' ὠμοὺς χυμοὺς ὁ κίνδυνος τῆς συγκοπῆς, ὁ Φαλερῖνος ἀμείνων, — εἰς ὅσον εὐχυμότερός τέ ἐστι καὶ θερμότερος.*

10) Galen. de sanit. V, 5. T. VI p. 335. *Ἄριστος ὁ Φαυστιανὸς Φαλερῖνος τοῖς πρεσβυτέροις;* cf. et p. 338.

11) De compos. medic. sec. locos VII et X. T. XIII p. 36 p. 282 et de antid. I, 3. T. XIV p. 20.

12) XXVIII, 122. Falernum non saccatum cum cochlearibus, granis piperis albi, cochlea Africana, aliis.

13) Galen. de meth. XII, 4. T. X p. 831. *Ἅπαντες δ' οὖν Φαλερῖνοι τονοῦσι μᾶλλον τὸν στόμαχον;* quibuscum cf. Athenae. I, 48 p. 27, a. *Ὁ Καληνὸς — τοῦ Φαλερίνου εὐστομαχώτερος.*

14) Aretaeus de morb. acut. 3.

15) Galen. l. l. *Ἀναδοθήσεται γὰρ αὐτῶν θᾶττον καὶ τῇ πέψει τῶν ὠμῶν χυμῶν συνεργήσει.*

16) Galen. de sanit. IV, 6. T. VI p. 275. *Εἰς εὐχυμίαν τε καὶ πέψιν — ἀγαθός*

17) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 20, 35. *Creditum est nec prodesse — vesicae*; et ib. 22, 39. *Tenue et austerum — celerius per urinam transit*; cf. et Gell. N. A. XIII, 30, 14; Athenae. I, 59 p. 32, c et Dioscorid. de mat. med. V, 10, 1. Idem nunc observavit in Campaniae vinis Renzi Topogr. della citta di Napoli (1845) p. 155.

propter firmitatem suam aliasque virtutes cum ad alia *antidota* [1]), tum ad *theriacae* [2]) atque *emplastri* [3]) compositionem et contra *meconium* [4]) sive opium. Praeterea Falernum adhibebatur in componendo *collyrio spodiaco* sive cinereo [5]), quo medebantur *lippitudini* et *albo* sive *glaucomati* [6]) jumentorum [7]), et in *emplastro* [8]), quo carnem supercrescentem coercebant. Proderat idem vinum *ad ulcera* per aestatem in sole exsiccanda [9]) et conducebat *ad loca exulcerata diluenda*, inprimis *ad sanandum herpetem* sive ulcus serpens [10]). Quin et seculo XVII. Falernum sive vinum graecum a Balthas. Brunnero in Consiliis medicorum [11]) impotentiae quae dicitur procreandi remedium commendatum est.

Quodsi idem vinum, propter tot tantasque virtutes laudibus celebratum, sua quoque habet *vitia* et incommoda, id, in rerum natura positum, mirum videri non debet. *Nec in novitate*, ut ait Plinius [12]), *nec in nimia vetustate corpori salubre est.* Idem *creditum est*, ut Plinius pergit, *obscuritatem visus facere*, quod Dioscorides [13]) dicit ἄθετον ἀμβλυωποῦσιν, *nec prodesse nervis*; quamobrem et Massicorum *odor nervis inimicus* ab Horatio [14]) significatur. Capitis quoque dolores excitat, vel natura sua, quod Galenus [15]) contendit, vel ubi nimis vetustum bibitur, ut rectius Athenaeus [16]) monet, eosque facillime affert [17]), neque hominibus biliosioribus convenit [18]), neque ad multum bibendum aptum est [19]). Si vero quattuor uxores Pamphili interfecit [20]), ipsum veneno infectum atque omnis culpae expers id perfecit.

Jam *quod vinum*, ut Varronis [21]) utar verbis, *Falerno conferam* optimo omnium? Cum aliis vinis et Italis et Graecis id compararunt. *Aequiparatur* vel *simile* dicitur

---

1) Galen. de antid. I, 3. T. XIV p. 20. *Αἱρετέον οὖν εἰς τὰς ἀντιδότους — φύσει μονίμους· ὧν πρῶτος οὐκ εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν ὁ Φαλερῖνός ἐστιν;* quibuscum cf. ibidem p. 27 dicta.

2) Galen. de theriac. ad Pison. 14. T. XIV p. 267 sq. et de antid. I, 5. T. XIV p. 29.

3) Galen. de medicam. sec. gen. I, 8. T. XIII p. 404 sq.

4) Galen. de simplic. medic. temper. III, 20. T. XI p. 604.

5) Corn. Celsus VI, 6, 21 p. 365 (de Amineo) et Scribon. Larg. III, 24.

6) Veget. de mulomed. II, 22 una cum melle Attico aliisque rebus.

7) Veget. l. l., ubi Amineum (austerum?) a Falerno (dulci?) distinguitur.

8) Corn. Cels. V, 19, 19 p. 265 de Amineo.

9) Galen. de compos. medic. IV, 1. T. XIII p. 659.

10) Galen. de meth. II, 3. T. XI p. 87.

11) Consil. 64 (Hal. 1617, 8).

12) H. N. XXIII, 1, s. 20, 35.

13) De mat. med. V, 10, 1. Sachs in Ampelogr. p. 426 *inimicum visus hebetudini* nominat.

14) Sat. II, 4, 53. Adde Athenae. I, 48 p. 26, c. *Ὁ δ' ὑπὲρ τοῦτον ἐκπίπτων τὸν χρόνον κεφαλαλγικός καὶ τοῦ νευρώδους καθάπτεται.*

15) De method. XII, 4. T. X p. 835. *Κεφαλαλγεῖς δέ εἰσιν, ὅσοι ἐφ' ἑαυτοῖς οἶνοι πάντες οἱ εὐώδεις καὶ κιρροί· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φαλερῖνος καὶ ὁ Τμωλίτης — ἀσθενεῖ κεφαλῇ βλαβεροί.*

16) Athen. l. l. cf. not. 14.

17) Athen. I, 59 p. 33, a. *Ὁ Φαλερνίτης — πεπαλαιωμένος καὶ πικρανικός, φαρμακώδης ὤν, καροῖ λίαν ταχέως.*

18) Galen. de aliment. succis 11. T. VI p. 803. *Τοῖς χολωδεστέροις σώμασι — οὔτε Φαλερῖνος, οὔτε Τμωλίτης — ἐπιτήδειος πίνεσθαι;* quae exscripsit Oribas. collect. med. V, 6, 31.

19) Dioscor. de mat. med. V, 10, 1. *Πρὸς πολυποσίαν ἀνάρμοστος;* quamquam Horatius ejusque amici, *potores bibuli media de luce Falerni*, id satis large hauserunt; cf. Epist. I, 14, 34 et 18, 91.

20) Martial. IV, 69.

21) R. R. I, 2.

generoso Caucino [1], Statano [2], Surrentino [3], Setino [4], Tarentino [5], Albano [6], Tmolitae [7] et Dracontio [8]; *minus* sane *conducibile* vel stomacho vel capiti quam Calenum [9] et Statanum [10] et Albanum [11], *fortius* est Statano [12], *suavius* Labicano [13], *dulcius* Albano [14], *minus vehemens* eodem et Surrentino [15] *melius*que Rhaetico [16], Aegyptiaco [17], Lesbio [18], etiam Ariusio [19]. Hendersonus [20] vinum Falernum comparat cum Xere et Madeira quae dicuntur vinis; utrumque enim ab initio esse gilvum, postea variare et nigrescere, ut Falernum; utrumque varii esse saporis, austerum, dulce, tenue et primis annis aeque fervidum ardensque, neque bene sapere nisi vetustescat; Xeren quoque diverso modo fermentari; nihilominus Madeiram similius Falerni esse sibi persuasit, quum solum Madeirae insulae cum Campano magis conveniat, itaque et vini utriusque saporem atque odorem probabiliter inter se magis consentire.

Et propter generositatem atque virtutes quas dixi vinum Falernum merito magna erat in auctoritate et nobilitate. Quare id non modo in universum dixerunt omnium Italiae vinorum et optimum [21] et suavissimum [22], sed ei etiam *locum* ordinemque suum inter reliqua vina et *pretium* constituerunt summum. Plinius [23], qui vinorum ordinem

---

1) Athenae. I, 48 p. 27, c. *Εὐγενὴς καὶ ὁ Καυκῖνος καὶ τῷ Φαλερίνῳ ἐμφερής.*

2) Athenae. l. l. p. 26, c. *Ὁ Στατανός — ἐμφερὴς τῷ Φαλερίνῳ.* Plin. H. N. XXIII, 1, s. 21, 36. *Ab his* (Surrentinis, Albanis, Falernis) *Statana* bonitate *non longo intervallo abfuerint.*

3) Strabo V, 4, 3 p. 243. *Καὶ ὁ Σουρεντῖνος ἐνάμιλλος καθίσταται τούτοις* (*τῷ Φαλέρνῳ καὶ τῷ Στατανῷ καὶ Καληνῷ*). Oribas. collect. med. V, 6, 39 (ex Galeno de antid. I, 3. T. XIV p. 15). *Ὁ Σουρεντῖνος — ἐνάμιλλος κατὰ ἀρετὴν ὑπάρχων τῷ Φαλερίνῳ* h. e. viribus simile. Stat. Silv. II, 2, 5. *Surrentina prelis non invidet uva Falernis.*

4) Martial. X, 36, 5.

5) Horat. Od. II, 6, 18. *Aulon* Tarentinus (cf. Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 69 et Martial. XIII, 125) *fertili Baccho minimum Falernis invidet uvis.*

6) Horatius certe, Sat. II, 8, 16 utrumque aequiparans, Nasidienum dicentem fingit: *Albanum, Maecenas, sive Falernum te magis appositis* vinis aliis *delectat: habemus utrumque*; cf. et Dionys. Halic. Exc. Maii XX, 29; Athenae. I, 59 p. 33, a in not. 22.

7) Virgil. G. II, 98, quem sequitur Sil. It. VII, 210. Galen. de sanit. V, 5. T. VI p. 335; de aliment. succis 11. T. VI p. 802; de method. XII, 4. T. X p. 835 sq. et de compos. medic sec gen. I, 8 T. XIII p. 405.

8) Colum. R. R. III, 2. *Vitem — Dracontion, — quae — comparari possit generositate vini Amineae.*

9) Athenae. I. l. p. 27, a. *Ὁ Καληνός — τοῦ Φαλερίνου εὐστομαχώτερος.*

10) Athenae. l. l. p. 26, c. *Ὁ Στατανός (τοῦ Φαλερίνου) κουφότερος, οὐ πληκτικός.*

11) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 20, 35. *Albana nervis utiliora* quam Falernum. *Stomacho minus, quae sunt dulcia; austera vel Falerno utiliora.*

12) Athenae. l. l. cf. not 10.

13) Athenae. l. l. *Ὁ Λαβικανὸς ἡδὺς καὶ λιπαρὸς τῇ γεύσει, μεταξὺ Φαλερίνου καὶ Ἀλβανοῦ.*

14) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 21, 36. *Virium plus Surrentina, austeritatis Albana, vehementiae minus Falerna habent.*

15) Plin. l. l.

16) Virgil. G. II, 95. *Quo te carmine dicam Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis*, dicta respectu patriae habito; nam Plinio auctore (XIV, 6, s. 8, 67) *in Veronensi erat Rhaetica Falernis tantum posthabita a Virgilio*, quamquam Octavianus *maxime delectatus est Rhaetico*, ut ait Sueton. Octav. 77.

17) Galen. de antid. I, 4. T. XIV p. 25. *Τοῦ καθ' Αἴγυπτον γενομένου.*

18) Sil. It. VII, 210. *Ambrosiis Ariusia pocula succis ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis.*

19) Virg. G. II, 98, quem secutus est Sil. It. l. l.

20) Hist. of Wines p. 91.

21) Strab. V, 4, 3 p. 243. *Καὶ μὴν τὸν οἶνον τὸν κράτιστον ἐντεῦθεν ἔχουσι Ῥωμαῖοι τὸν Φάλερνον.*

22) Athenae. I, 59 p. 33, a. *Τῶν δ' οἴνων χαριέστατος ὁ κατὰ τὴν Ἰταλίαν Ἀλβανὸς καὶ ὁ Φαλερνίτης.*

23) H. N. XIV, 6, s. 8, 61 sqq.

secundum dignitatem descripsit, Caecubo sane, ut nihil de Setino [1]) Octaviani deliciis dicam, principatum [2]) olim traditum concessit et Falerno secundam [3]) tantum nobilitatem assignavit; sed quum Plinii aetate *Caecuba iam non gignerentur* [4]), *quod — interciderant et incuria coloni locique angustia* [5]),— *Surrentinum veteres maxime probavere, sequens aetas Albanum aut Falernum* [6]). Hinc factum est, ut et Martialis poeta [7]) inter XVIII genera vinorum et Galenus sophista apud Athenaeum [8]) inter XXXII genera Falerno primum tribuerent locum. Idem et in XVI generibus vinorum Italicorum, quae laudat in scriptis suis Galenus, et in VII vinis, quae recenset Diocletiani edictum, commemoratur.

Sed etiam *pretium* ei constitutum est aeque ac Setino summum [9]). Quanti constiterit Romae iam antiquissimis temporibus, Plinius [10]) docet; *P. Licinius Crassus* enim *et L. Jul. Caesar Censores anno U. c. DCLXV edixerunt, ne quis vinum Graecum Amineumque octonis aeris singula quadrantalia* [11]) — neve *unguenta* [12]) *exotica venderet.* Idem igitur erat pretium tunc et externo vino et Falerno indigenae, iisque tanquam re luxuriosa denuo interdictum est, quod partim iam antea anno DXCIII lege Fannia sumptuaria factum erat [13]). Et *diu* quidem vina *transmarina* sive externa *in auctoritate* manserunt, *quin et Falerno reperto* [14]), sed Falernum externis etiam pluris aestimatum fuisse ex eo apparet, quod *Caesar* [15]) *dictator triumphi sui coena* anno DCCVII *vini Falerni amphoras* tantum, sed *Chii cados* [16]), quorum unus amphoram cum dimidio aequat, *in convivia distribuit*, et quod Falernum in his fere semper primo loco nominatur. Falerna enim et Chia tunc vulgo apponebantur [17]); Falerni autem amphora

---

1) Id post Caecubum supererat Plinii aetate; cf. H. N. XXIII. 1, s. 21. 36.

2) Plin. l. l. *Antea Caecubo erat generositas celeberrima.*

3) Plin. l. l.

4) Plin. H. N. XXIII. 1, s. 20, 35. Nihilominus id vinum vidit Galenus (de method. XII, 4. T. X p. 834) ex nigro factum fulvum: *ὀνομάζουσι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν οὕτως παλαιωθέντα Κίκουβον* (leg. *Καίκουβον*), *ὃν οὐκ ἂν ἔτι γνωρίσαις, ἐξ ὁποίου γένους ἦν*, ut idem de aliment. succis 11. T. VI p. 805 addidit.

5) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 61.

6) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 20, 33.

7) XIII, 108—125, ubi 108, 1 Falernum nectareum primo loco commemoratur, postea Albanum, deinde Surrentinum, tum Massica, cetera.

8) I. 48 p. 26, e. Index tamen vinorum apud Athenaeum non pro dignitate eorum, sed magis fortuito constitutus esse videtur; nihilominus singula cum ordine apud Martialem observato partim consentiunt, ut *vinum Trifolinum*, quod apud Martialem XIII, 114 et apud Athenaeum obtinet locum septimum: *Inter vina tamen septima vitis ero;* ita et prima tria, Falernum, Albanum, Surrentinum.

9) Martial. X, 36, 5. *Nec facili pretio sed quo contenta Falerni testa sit aut cellis Setia cara suis.*

10) H. N. XIV, 14, s. 16, 95.

11) Quadrantal sive amphora aequabat XLVIII cyathos ejusque pretium sextam circiter thaleri partem.

12) Plin. H. N. XIII, 3, s. 5, 24.

13) Gell. II, 24, 2. *Decretum vetus C. Fannio et M. Valerio Messala COSS. factum, in quo jubentur principes civitatis — jurare apud consules — neque vino alienigena sed patrio usuros, neque argenti in convivio plus pondo quam libras centum illaturos.*

14) Plin. H. N. XIV, 14, s. 16, 95.

15) Plin. l. l. 97.

16) Cadis enim plerumque pro mensura in vinis transmarinis utebantur; cf. Plin. l. l. 96.

17) Diod. Sic. XXXVI fragm. in Excerpt. de virt. et vit. p. 609. *Φάλερνος δὲ καὶ Χῖος — ἀνέδην ἀνηλίσκοντο — τοῦ μὲν γὰρ οἴνου τὸ κεράμιον ἐπωλεῖτο δραχμῶν ἑκατόν.*

tum centum denariis venibat, adeo pretium ejus post quadraginta annos fuit amplificatum. Et Cleopatra, ut Caesari gratificaretur, Alexandriae vinum Falernum tanquam pretiosissimum apposuisse a Lucano [1]) fingitur. Idem vinum, quum nobilissimum esset, in parte cellae vinariae interiore [2]) vel in apothecae parte superiore [3]) sive dominica [4]) condebatur, idque ducere beatis tantum divitibusque contigit [5]). Sub Caligula principe singulas vini Opimiani uncias, usura sortis in singulas amphoras centenorum nummorum statutae semissibus multiplicata, post CLX annos millenis fere sestertiis venituras fuisse docet Plinius [6]). Fundum in agro Falerno habere solis opulentioribus [7]) erat concessum. Homines quidem molles enervatique, quo tempore Martialis vixit [8]), alia vina malebant, facticia, sed apud sanos salvosque Falernum etiam postea in magna auctoritate et pretio mansit; quare solum, si unum exceperis Surrentinum, in omnibus vinorum Italorum indicibus, qui nobis supersunt apud Plinium [9]), Martialem [10]), Galenum [11]), Athenaeum [12]), Dioscoridem [13]), commemoratur et postremo in edicto Diocletiani [14]) de rebus venalibus anni CCCI, ubi sextarius italicus vini Falerini, quod pretio Picenum, Tiburtinum, Sabinum, Ammineum, Saitinum, Surrentinum aequat, ultimo loco laudati, XXX denariis aereis [15]) venit, dum sextarius vini veteris primi gustus XXIV, sequentis gustus XVI et vini rustici VIII denariis constat [16]).

Jam quum in tanto apud Romanos fuisset pretio et exigua ejus copia, in agro non magno progenita, multis ejus amatoribus in Italia vix sufficeret adeoque in omnes fere terras peregrinas exportaretur [17]), saepius accidit ut *Falernum vitiaretur* aliudque suppositicium pro genuino venderetur. Etenim iam Plinii [18]) aetate *eo venere mores, ut nomina modo cellarum venirent statimque in lacubus vindemiae adulterarentur.* Et quod Plinius de vinis adulterinis in universum dixit, id in Falerno factum esse indicat

---

1) X, 160. *Gemmaeque capaces excepere merum — indomitum — Falernum.*

2) Horat. Od. II, 3, 8. *Seu te per dies festos reclinatum bearis interiore nota Falerni.*

3) Horat. Od. III, 21, 7. *Pia testa, — Massicum servans, — descende.*

4) Cf. supra p. 47.

5) Horat. Od. I, 20, 10. *Mea nec Falernae temperant vites neque Formiani pocula colles;* cf. et III, 1, 43.

6) H. N. XIV, 4, s. 6, 56.

7) Horat. Ep. 4, 13. *Arat Falerni mille fundi jugera.*

8) III, 77, 8. *Resinata bibis vina, Falerna fugis.*

9) H. N. XIV, 6, s. 8, 59 sqq.

10) XIII, 108—125.

11) Variis locis; cf. inprimis Tom. VI p. 275 et T. X p. 831 sqq.

12) I, 48 p. 26, c.

13) De mat. med. V, 10, 1.

14) Cap. II apud Zell. Delect. Inscr. Rom. T. I p. 316 et apud Th. Mommsen in Verhandl. d. sächs. Gesellsch. 1851 p. 9.

15) *Quales Valeriani et Gallieni tempore cudi coeperunt, quatuor assaria valentes, qui viceni quaterni denarium argenteum aequiparabant.* Zell. l. l. p. 312. Secundum Mommsen l. l. p. 56 is denarius tunc aequabat paene grossum; sed res dubia est.

16) Pretium idem in edicto Diocletiani modio castrensis avenae vel speltae et perdici est constitutum.

17) Galen. de antid. I, 14. T. XIV p. 77.

18) H. N. XXIII, 1, s. 20, 33. Qua de adulteratione vinorum multa habet Pallad. R. R. XI, 14.

Horatius, apud quem [1]) homo *vafer*, ut meliora redderet, *Surrentina — miscet faece* [2]) *Falerna vina* et, ut mixta eliquaret, *columbino limum bene colligit ovo* sive liquore albo ovi, quod hodieque fit. Falerna pessime vitiata fuisse docet et Martialis [3]) hoc epigrammate: *Quid te, Tucca, juvat vetulo miscere Falerno in Vaticanis condita musta cadis? quid tantum fecere boni tibi pessima vina? aut quid fecerunt optima vina mali? — scelus est jugulare Falernum et dare Campano toxica saeva mero.* Vaticana enim vina, in agro prope Romam nata, vilissima erant [4]). Idem fiebat et Galeni [5]) aetate, qui Falernum adulterinum in tabernis vulgo venisse ait. Sed et ipsa Falerna, non mixta, corrumpi poterant, quum male curabantur; sic Horatio [6]) auctore *Massica* in defaecando — *integrum perdunt lino* sive sacco *viliata saporem.*

Usum Falerni quod attinet in victu cultuque non modo ad bibendum sed etiam ad coquendum, ad lautitias epularum parandas adhibebatur. Ita apud Horatium [7]) gulo quidam coquum, *ne gallina malum responset dura palato*, docet *vivam misto mersare* et coquere *Falerno; hoc* enim *teneram facere*; ita et apud Martialem [8]) *coquus — addidit arcano mixta Falerna garo*, ut sapor liquaminis jucundior esset.

Mustum Falernum [9]) sive Amineum in conditura ex cydoniis adhibebant [10]), non facile bibebant, sed *vinum liquidum* neque tamen id ante aetatem certam. Vinum Falernum, ut Athenaeus [11]) dicit, a decimo anno erat potulentum, sed plerumque a quinto decimo ad vicesimum [12]) usque potabatur; nimis novum vetustiusque nocebat [13]). Hinc dicitur *vetulum* [14]), *vetus* [15]), *annosum* [16]). Quamquam vero nimis vetustum non erat salubre neque jucundum [17]), tamen, quanto majori erat aetate, tanto pluris aestimatum

---

1) Sat. II, 4, 55.

2) Quomodo id fiat, indicat Columell. R. R. XII, 30.

3) I, 19.

4) Cf. Martial. VI, 92, 1; X, 45, 5.

5) De antid. l. l. *Καὶ κατὰ τὸν οἶνον δὲ τὸν Φαλερῖνον ὅμοιόν τι συμβέβηκεν· ἐν μικρῷ γάρ τινι χωρίῳ τῆς Ἰταλίας ὀλίγος γεννώμενος ὡς δῆθεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὢν εἰς ἅπασαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους γῆν εἰσκομίζεται, σκευαζομένων δ' ἄλλων οἴνων εἰς ὁμοίαν πανουργίαν ὑπὸ τῶν περὶ ταῦτα δεινῶν*; et ibid. p. 79. *Τοσοῦτο διαφέρων ὅσον ὁ Φαλερῖνος οἶνος τοῦ πιπρασκομένου κατὰ τὰ καπηλεῖα*; cf. et ibid. I, 4. T. XIV p. 25.

6) Sat. II, 4. 53.

7) l. l. 18.

8) VII, 27, 8.

9) Martial. XIII, 120. *De Spoletinis quae sunt cariosa lagenis malueris, quam si musta Falerna bibas*, ubi res indicatur, quae fieri possit; Prudent. in Symmach. I, 127. *Bacchus - mustoque Falerno perfundens bijugum rorantia terga ferarum*

10) Colum. R. R. XII, 41, 2.

11) I, 48 p. 26 c; cf. et Plin. in not. 13.

12) Inde explicandum est, quod Cicero apud Macrobium (Sat. II, 3, 2) de Falerno XL annorum dixit; cf. supra p. 53.

13) Plin. H. N. XXIII, 1, s. 20, 34. *Falernum nec in novitate, nec in nimia vetustate corpori salubre est. Media ejus aetas a quinto decimo anno incipit.* Ceterum hoc nonnisi de vino meraco est intelligendum; cf. et Cicer. in not. 17.

14) *Massicum* Horat. Od. I, 1, 19; *Falernum* Sat. II, 3, 115.

15) Catull. 27, 1; Martial. I, 19, 1; XI, 26, 3 et Macrob. Sat. VII, 12, 9.

16) Martial. VI, 27, 5. Idem XI, 50, 7 *amphoram nigri Falerni* dicit *cariosam.*

17) Cic. Brut. 83, 287. *Si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consulem quaerat: atqui eae notae sunt optimae, credo, sed nimia vetustas nec habet eam quam quaerimus suavitatem, nec est jam sane tolerabilis;*

ostentandi causa in conviviis epulisque apponebatur, quod a Trimalchione luxuriosissimo homine factum esse videmus, qui non modo ipse, ut ait Petronius [1], vinis Falernis Opimianis CC annorum se obruit, sed etiam convivas, *gustatione* [2] *mirifica initiatos, vino — Falerno inundavit.* Quae sane sunt ficta, sed mores aetatis declarant; praeterea constat Catullum [3], Horatium [4], Tibullum [5], Martialem [6], alios vetere Falerno libenter se proluisse.

Utebantur autem Falerno vel meraco, vel diluto, vel medicato. *Meracum* sive *merum* vel in medicamentis adhibebant, *non saccatum* [7], ut omnes haberet vires suas faecemque medicam, vel in conviviis, si animus alacrius laetiusque exultaret [8], atque in comissationibus, ubi juvenes vinosi et ebriosi *indomitum* potabant [9]. *Dilutum Falernum* [10] sive aqua mixtum vulgo bibebant homines frugi [11] idque vinum fere semper est intelligendum, ubi de Falerni potione est sermo. Quemadmodum enim vinorum austeritatem coquendo et fumigando mitigabant, ita vires ardoremque eorum aqua admixta vel sacco frangebant [12] et castrabant. Miscendi autem modus suam habebat legem, sed ea pro lubitu usi alii aliter miscebant. Sequebantur in miscendo rationem assis, qui duodenas habet uncias, ita ut cyathi singuli singulis unciis responderent variaeque vini et aquae partes numerum duodenarium semper aequarent. Inde explicandum, quod in vini emptione, ut in edicto Diocletiani de rebus venalibus factum est, pro mensura utebantur sextario, quippe qui duodenos contineret cyathos, ita ut miscendi ratio facile computari posset. Plerumque vero ternos cyathos vini cum novenis aquae miscebant, ut patet ex Horatii [13] loco, ubi tres cyathi commendantur, et ex Martiale [14], ubi puer quadrantem Falerni, tres cyathos continentem, in miscendo duplicare jubetur. Etenim vulgarem miscendi modum cum alio commutabant, quum mos vel urbanitas id suadebat, inprimis quum salutem alicujus propinabant; tum enim, aetate certe Martialis, in more erat, ut

---

num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime, sed quandam sequatur aetatem.

1) Sat. c. 55. *Da nobis vina Falerna, puer;* de Falerno Opimiano cf. supra p. 49.

2) Petron. Sat. c. 21.

3) 27, 1.

4) Od. I, 1, 19.

5) II, 1, 27.

6) XI, 26, 3.

7) Scribon. XXVIII, 122. Vinum enim saccatum minus forte erat; *utilissimum* contra, Plinio auctore (XXIII, 1, s. 24, 45), *omnibus sacco viribus fractis.* Huc pertinent et Horatii verba Sat. II, 4, 54. *Massica — integrum perdunt lino vitiata saporem*, non colo.

8) Catull. 27, 2. Adde quae Catullus ibidem vs. 5 habet: *At vos, quo lubet, hinc abite lymphae, vini pernicies, et ad severos migrate: hic merus est Thyonianus.*

9) Pers. III. 3. *Stertimus indomitum quod despumare Falernum sufficiat;* sic et Lucan. X, 163.

10) Martial. I, 107, 1. *Interponis aquam subinde, Rufe, et si cogeris a sodale raram diluti bibis unciam Falerni.*

11) Ita Horat. Od. II, 11, 18. *Quis puer ocius restinguet ardentis Falerni pocula praetereunte lympha?*

12) Plin. H. N. XIV, 22, s. 28, 138.

13) Od. III, 19, 11. *Tribus aut novem miscentur cyathis pocula commodis. Qui Musas amat impares ternos ter cyathos attonitus petet vates; tres prohibet supra rixarum metuens tangere Gratia nudis juncta sororibus.*

14) X, 94, 1. *Addere quid cessas, puer, immortale Falernum? quadrantem duplica de seniore cado.*

tot cyathos vini infunderent, quot literas nomen haberet [1]) ejus, quem propinando celebrabant. Unciam Falerni cum deunce aquae mixtam, sed ea de re cavillatus Rufum, commemorat Martialis [2]), idem trientem Falerni mixtum cum besse aquae [3]), quincuncem cum septunce [4]), semissem vini cum sex cyathis aquae in honorem *Caesaris* [5]) Domitiani, bessem Falerni cum quadrante aquae in honorem *Proculi* [6]) et dextantem ejusdem vini cum sextante aquae in honorem *Germanici* [7]). Homines autem delicatioris palati ad vires Falerni frangendas pro aqua utebantur nivibus [8]) in sacco vel glacie in poculis et vinum, quod dicebatur, castrabant.

Sed erat in usu et *medicatum Falernum* sive mixtum compositumque vel cum aliis vinis, vel cum condimentis. Cum *aliis vinis* miscebatur Falernum, vel ut ipsum melius saperet [9]), austeritate ejus per dulcedinem aliorum temperata, ita cum vino Chio [10]) et fortasse cum Thasio [11]), vel ut alia vina meliorem ab eo acciperent saporem, quod factum esse Horatius [12]) indicat. In *condimentis* autem commemorantur *unguenta*, myrrha et nardum et mel, quae *perfusa mero spumant Falerno* [13]); inde vina parabantur myrrhina [14]) et nardina, jam a Plauto [15]) et Fabio Dosseno [16]) laudata. Inprimis vero melle utebantur ad condiendum, quod dicebant, *mulsum*, potionem jucundissimam; etenim Plinio auctore [17]) *semper mulsum ex vetere vino utilissimum facillimeque cum melle concorporatur, quod in dulci nunquam evenit*; *ex austero factum non implet stomachum.* Mel igitur cum Falerno vetere et austero miscere solebant, ut Horatius [18]) et Martialis [19])

---

1) Martial. I, 72, 3. *Naevia sex cyathis, septem Justina bibatur, quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus; omnis ab infuso numeretur amica Falerno.*

2) I, 107, 2; cf. antea not. 10.

3) Martial. V, 64, 1. *Sextantes, Calliste, duos infunde Falerni.*

4) Martial. XI, 36, 7. *Immortale Falernum funde; — quincunces et sex cyathos bessemque bibamus, Caius ut fiat, Julius et Proculus.*

5) Martial. IX, 94, 1, cf. antea not. 14; adde eundem XI, 36, 7 in nota 4.

6) Martial, XI, 36, 7 in nota 4.

7) Martial. XIV, 170. *Haec illi sine sorte datur, cui nomina Rhenus vera dedit; decies adde Falerna, puer.*

8) Martial. V, 64, 2. *Duos infunde Falerni; tu super aestivas, Alcime, solve nives*; IX, 23, 8. *Et faciant nigras nostra Falerna nives.* Idem testatur Lat. Pacat. Paneg. 141. *Delicati illi ac fluentes reipublicae — parum se lautos putabant, — nisi aestiva in gemmis capacibus glacie Falerna fregissent.*

9) Martial. X, 66, 6. *Qua sapient melius mixta Falerna manu?*

10) Horat. S. I, 10, 24. *Suavior, ut Chio nota si commixta Falerno est;* Tibull. II, 1, 27. *Nunc mihi fumosos veteris proferte Falernos consulis et Chio solvite vincla cado;* cf. et Horat. S. II, 3, 115. Propterea et Caesar Falernum et Chium in convivia distribuit, ut Plin. H. H. XIV, 15, s. 17, 97 narrat.

11) Plin. H. N. XIV, 14, s, 16, 95. *Quin Thasii vini dena promam, bina Falerni [dolia]*, ex Lachmanni conjectura; cf. Addenda ad p. 2.

12) Od. I, 20, 10. *Mea nec Falernae temperant vites neque Formiani pocula colles.*

13) Juven. VI, 307.

14) Martial. XIV, 113. *Si calidum potas ardenti myrrha Falerno convenit et melior fit sapor inde mero.*

15) Mil. III, 2, 11.

16) Apud Plin. H. N. XIV, 13, s. 15, 92.

17) H. N. XXII, 24, s. 53, 113.

18) Sat. II, 2, 15. *Nisi Hymettia mella Falerno ne biberis diluta;* 4, 24 *Aufidius forti miscebat mella Falerno.*

19) IV, 13, 4. *Miscentur Massica Theseis tam bene vina favis;* XIII, 108, 1. *Attica nectareum turbatis mella Falernum; misceri decet hoc a Ganymede merum.* Quomodo mulsum sit miscendum, docent Pallad. Rutil. XI, 17 et Geopon. VIII, 25.

testantur; *unde*, quod ait Macrobius [1], *est et illud proverbium, quo utuntur gulones: mulsum, quod probe temperes, miscendum esse* [2] *novo Hymettio et vetulo Falerno.* Quod mulsum a Romanis partim in prandio [3], partim in ea parte coenae apponebatur, quae *gustus* sive *promulsis* dicebatur. Ejusmodi *mulsum*, ut videtur, ex Falerno mixtum, *et crustum L. Papio L. F. Fale*rno L. Papius quidam legavit [4].

Falerno autem *diluto* sive aqua mixto utebantur Romani vel solus quisque in secessu, vel cum aliis hospitaliter conjuncti, sive in conviviis privatis sive in dapibus publicis. Singuli, ingenio indulgentes, Falernum bibebant atque animum exhilarabant, quod et Catullum [5] et Horatium [6] lubentes fecisse constat, vel, ut Lygdamus [7], curas et moerorem depellebant; alii, quod signum erat luxuriae morumque corruptorum, aetate certe Petronii in balneis statim post lavationem id bibebant [8], quod proprie senibus tantum erat concessum [9], adeoque iatroliptis sive balneorum unctoribus [10] bibendum dabant. Alii Falernum hauriendo dies festos [11] celebrabant v. c. reditum amici [12] vel sacrum ambarvale [13]. Tum apponi solebat in coena opima in honorem sodalium [14], vel in conviviis privatis, quando salutem amicorum [15] aut puellarum [16] propinabant. In publicis autem conviviis Caesar primus Falernum apposuit, quem morem et alii post eum servabant; *dictator* enim, Plinio auctore [17], *triumphi sui coena* [18] *vini Falerni amphoras, Chii cados in convivia distribuit. Idem Hispaniensi triumpho Chium et Falernum dedit, epulo vero in tertio consulatu suo Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum, quo primum tempore quatuor genera vini apposita constat.*

Vini Falerni usus, quamquam cura eius iam Plinii aetate exolescere [19] coeperat, compluria per secula duravit mansitque. Commemoratur post Plinium a poeta latino

1) Sat. VII, 12, 9; cf. Mercurial. Var. Lect. II, 17.

2) Quibus in verbis glyconeos cum logaoedico conjunctos inesse primus Meinekius cognovit, post eum Fleckeisen in Caton. poes. reliq. p. 12 not. mutato v. *esse* in *est* defendit.

3) Cic. pro Cluent. 60, 166.

4) Mommsen Inscript. Neap. nr. 4021.

5) 27, 1.

6) Od. I, 1, 19 de se: *Est qui nec veteris pocula Massici — spernit, nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae;* et Ep. I, 14, 34, ubi se *bibulum liquidi de media luce Falerni* dicit.

7) Tibull. III, 6, 6, ubi poeta pincernam adhortatur: *Tu nobis prona funde Falerna manu.*

8) Martial. XII, 70, 5. *Frangendos calices effundendumque Falernum clamabat, biberet qui modo lotus eques.*

9) Cf. supra p. 55 not. 10.

10) Petron. Sat. 28, ubi in conspectu Trimalchionis Falernum potasse finguntur.

11) Horat. Od. II, 3, 6. *Seu te in remoto — gramine per dies festos reclinatum bearis interiore nota Falerni*; cf. et Propert. IV, 6, 73.

12) Horat. Od. II, 7, 21. *Oblivioso levia Massico ciboria exple.*

13) Tibull. II, 1, 27.

14) Horat. III, 21, 5 amphoram alloquens: *Quocunque lectum nomine Massicum servas, moveri digna bono die, descende.*

15) Cf. supra p. 62 not. 1—7.

16) Horat. I, 27, 9. *Vultis severi me quoque sumere partem Falerni? dicat Opuntiae frater Megillae, quo beatus vulnere, qua pereat sagitta.*

17) Plin. H. N. XIV, 15, s. 17, 97.

18) Cf. Vellei. II, 56. *Epuli per multos dies dati celebratione replevit eam urbem.*

19) Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 62.

anonymo, qui sub Lucio Vero Aelii filio floruit [1], saepius a Claudio Galeno, qui Falernum ipse Romae gustavit [2], a Cael. Aureliano medicamenti loco [3], a Plutarcho [4] et in edicto [5] Diocletiani (CCCI), ubi pretium ejus constituitur. Postea seculo quarto p. Ch. n., ubi imperii sedes Constantinopolin translata est, una cum usu etiam cultura Falerni neglecta atque memoria ejus obliterata est. Etenim qui post Diocletianum laudant Falernum, ii non ipsi experti, sed aliorum verbis edocti id fecisse videntur, ut more poetarum Aurelius Prudentius [6] et Ausonius [7], qui Amineum pro Falerno substituens Horatium sine dubio imitatus est, vel ut rhetor Latinus Pacatus [8], homines delicatos reipublicae veteris de Falerno vituperans, et Sidonius Apollinaris [9] in narratione de Damoclis luxuria, et mythographus anonymus prior [10], qui Falernum cum alio vino aperte commutavit. Neque apud Palladium ejus fit mentio, qui sua Columellae plerumque debet, neque apud Cassiodorum seculi VI, qui de vinis Italiae agit [11]. Quod quum in Italia accidisset, multo minus mirandum est, si graeci scriptores de Falerno nihil monent. Oribasius [12] quidem, qui Juliani imperatoris erat medicus, et Aetius Amidenus, medicus seculi VI, Falernum commemorant, sed hoc quoque, ut alia, Galeno debentes. Geoponici pro Falerno, quod exspectares, nominant vinum *Amineum* [13] vel *Italicum* [14], inde a seculo secundo, ut videtur [15], ita dictum, neque Hippiatrici id in medicamentis afferunt, sed pro eo vinum vetus [16]. Scriptores vero latini posterioris aetatis hic illic Falernum quidem laudant, sed nullus eorum ita, ut ipsum hausisse videatur, Crescon. Corippus [17], qui Justinum imperatorem facit carpentem *munera Bacchi, quae vitreo flagrabant plena Falerno,* Tribonianus [18] in fragmento Labeonis, Gregorius Turonensis [19] seculi VI, Isidorus Hispalensis [20] seculi VII, Paulus Diaconus [21] et Angilbertus [22] seculi VIII, Monachus

---

1) Anno CLXVII p. Ch. n.; cf. Anthol. Lat. III, 29, 10 (nr. 890 Meyer).

2) De dignosc. puls. I, 1 p. 774.

3) De morb. acut. II, 37.

4) De tuend. sanit. c. 7.

5) Cap. II.

6) Cathem. 9, 28 de miraculo Christi: *Cantharis infusa lympha fit Falernum nobile.*

7) Epist. 18, 32. *Cecropiae commune decus Latiaeque Camenae, solus qui Chium miscet et Amminеum,* quae conferas cum Horat. Sat. I, 10, 23. *At sermo lingua concinnus utraque suavior, ut Chio nota si commixta Falerno.*

8) Paneg. 14, 1.

9) Epist. II, 13.

10) III, 12, 3 p. 244 Bod.

11) Var. Ep. XII, 4 p. 390, ubi vinum Italiae Acinaticum multis laudibus effert, quod jam Ulpianus laudat in Digest. XXXIII, 6, 9.

12) V, 6 p. 346 et Aetius in Tetrabibl. I, 2, 242 et 252.

13) Geopon. IV, 3, 1.

14) Geopon. VIII, 22, 1.

15) Cf. supra p. 41 not. 6.

16) Hippiat. p. 49.

17) De laudib. Justin. III, 97 sq.

18) Digest. XXXIII, 1, 17, 1 ex Posterioribus Labeonis: *Vini Falerni, quod domi nasceretur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus Attio dato.*

19) De mirac. II, 35, ubi Falerna miraculo S. Juliani Martyris in aedibus sacris nata, et porrecta, et hausta fuisse dicuntur; et de glor. confess. 84, ubi Valerius episcopus sepulcrum suum Falerno redundante indicasse fertur.

20) Orig. XX, 3, 6.

21) Epist. ad Desiderium regem.

22) Carm. de Carol. M. III, 323. *Inde jubet mensis donare Falerna;* et 528. *Aurea namque tument per mensas vasa Falerno.*

S. Gallensis [1]) seculi X, Gislebertus [2]) monachus Autissiodorensis seculi XI, Vincentius Bellovacensis [3]) seculi XIII. Unde vero Publ. Vegetius [4]), qui Hippiatrica maximam partem latine convertit, usum et nomen vini Falerni repetierit, quod in Hippiatricis non legitur, nos latet.

Vinum *Massicum*, quod ex monte Massico prope Carinolam ad agrum Equanae urbis (Aequensis vici?) delatum fuisset, seculo XVI apud Italos *Massaquanum* nominatum fuisse speciosius, quam ut probari possit, B. de Falco [5]) contendit. Idem dicit *Falerna esse vina, quorum dulces vites in S. Severini solo insertae producant S. Severini vinum, in tam magno pretio Romae habitum ac vinum Amineum a Virgilio celebratum.* Car. Stephanus [6]) autem ait maximam Falerni copiam Romae inveniri, quod vulgo *mangia guerra* nuncupetur. Alii [7]) vinum *Falernum* existimabant esse, quod vulgo dicitur *graecum*, sed recte Baccius hoc inter Neapolim et Surrentum gigni monuit [8]). Eodem seculo XVI Aloysius Caraffa, Falernae regionis Dux, *Falerni agri ac suorum vinorum gloriam ad antiquum illum cultum*, Baccio teste [9]), *revocare studuit;* sed quod ille *heroico animo* appetierat, non assecutus esse videtur; certe ex eo, quod Franciscus Redius [10]), poeta Italus seculi XVII, Falernum simpliciter in aliis vinis commemorat, id colligi non potest. In monte tamen Massico seculis XVI—XVIII vinum, dulcedine et suavitate nobilissimum, fuisse genitum, quod vel prope Carinolam natum inde *Fastignanum* sive *Carinolense* dictum sit, vel in loco, ubi nunc est *Falciano*, atque in Rocca sive ad Roccam Mondragonis ortum, quod ab incolis *vino Razzese* [11]) sit nuncupatum, testantur de Falco [12]), Sachs [13]), Harduinus [14]) et Pratillius [15]). *Amineum vinum* etiam seculo priore ad montem Pausilypi natum fuisse ferunt [16]). Postea tamen vina Falernae regionis, cultura ab incolis neglecta, bonitatem suam atque nobilitatem exuerunt, quod iam Breislacius seculo nostro ineunte observaverat [17]), ita ut nihil de praestantia

---

1) Gest. Carol. M. I, 22. Commemorat quidem *Falernum fortius*, sed utrum genuinum ita appellet an Rhenanum, merito dubitatur

2) In vita S. Romani Abbatis II. 11 p. 95, ubi Josephus quidam assiduo Falerni potu letale virus hausisse fertur.

3) Specul. nat. XV, 110 et 125 ex Dioscoride et Isidoro.

4) De mulomed. II, 22.

5) Antiq. Neapol. in Graevii Thesaur. Ital. IX P. I p. 1.

6) In Vineto p. 70, b. Id vinum in vallibus Vesuvii nasci fertur; ab aliis dicitur *Verracia*.

7) Apud Rhodigin. Lection. XXVIII, 39.

8) De nat. vin. hist. V p. 210. Sachs in Ampelogr. p. 428 rem ita explicat, ut vinum graecum in locum Massici et Falerni seculo XV successisse dicat.

9) l. l. p. 209.

10) In dithyrambo, qui inscribitur *Bacco in Toscana*, Opere T. I p. 22. *Altri beva il Falerno, altri la Tolfa* etc., quem locum Dr. *Eberto*, discipulo olim carissimo, debemus.

11) Ab aliis ita dicitur vinum Ligusticum.

12) l. l. p. 2; cf. supra p. 30 not. 6.

13) Ampelogr. p. 126, qui vinum optimum in Mondragone nasci et (p. 430) Amineum fere solum ex antiquis superesse suave, odoratum, coloris aurei dicit.

14) Ad Plin. H. N. XIV, 6, s. 8, 62, qui *Falciano* nominat.

15) De via Appia p. 238. Hanc sententiam falsam esse supra p. 17 not 13 demonstravi.

16) *C. G. Ludovici* Kaufmannslexicon T. V p. 769.

17) Voyag. physiq. T. I p. 111 (p. 86). *Au Falerne | ont succédé les vins de Mondragone, qui nés*

Falerni sive Massici recentis unquam scriptum sit, neque ipsum magni aestimaretur [1]. Quam rem et alii scriptores confirmant, Petit-Radel [2], A. Julien [3], Zuccagni-Orlandini [4] et amicus quidam, qui agrum Falernum ante duodecim circiter annos visebat et vinum ibi natum his describit verbis: Mein Vetturin wusch in S. Agata die Pferde damit, was immer etwas gewagt war; mir selbst, nachdem ich einige Schlucke davon in klassischer Hast hinunter gestürzt hatte, kam es vor, als ob mir ein Stachelschwein rückwärts den Hals hinunter gekrochen wäre [5]. Nihilominus tempore novissimo, ubi vitium culturae vinorumque curae etiam in Italia acrius studium et diligentiam majorem impendunt, optima vina in agro Falerno gigni videntur. Ut nihil dicam de vino Neapolitano rufo, quod sane gulonibus pro Falerno venditatur [6], vinum illud tenue et asperum, quod inde *Asprino* dicitur, Falerni veteris simile, iam seculo priore cultum [7], nunc arte vineatica ita generosum est redditum, ut cum Falerno vetere comparari possit [8]; nascitur autem in planis Campaniae locis leve, acidulum, spumans, sed nonnisi unum per annum durans. Aliud vini Campani genus, quod *Falernum* proprie dictum Neapoli in taberna vinaria Anton. Gaetani nunc venditur [9], ex dono viri benignissimi et liberalissimi acceptum, ipse hausi libensque duxi. Me rogante *Kolbius* noster, vir disciplina chemica eruditissimus, elementa ejus, quantum per exiguam vini copiam

---

sur les mémes collines ont conservé sur tous ceux de cette contrée la supériorité, qu'ils avaient jadis sous leurs antiques noms. Le Mondragone toute fois justifie peu les grands éloges donnés au Falerne. L'art de faire les vins aura sans doute autant perdu dans les pays, que tant d'autres arts.

1) Bleinville Reisebesch. d. Ital. von Köhler Vol. III. P. 1 p. 494.

2) Voyege en Italie T. II p. 566. *Nous ne trouvâmes point dignes de leur renommée ces vins de Formie et de Falerne, dont Horace fait tant d'éloges;* et p. 568. *Le Cécube et le Falerne, qui ont bien dégénéré de leur première qualité, quelle qu'en soit la cause.*

3) Topographie de tous les vignobles (Paris 1832) p. 388. *La Campanie, dont les Romains tiraient leurs célèbres vins de Falerne et de Massique, contient beaucoup de vignes hautes, qui n'ont plus la même reputation.* Quem locum et qui sequuntur Zuccagni-Orlandini, Marnitzi, Baldini et Mertensii suppeditavit *Heusingerus* collega doctissimus et humanissimus.

4) Corogr. dell' Ital. T. XI Suppl. p. 403.

5) Similia sibi accidisse dicit Hendersonus et qui librum ejus excerpsit in Blatt. f. lit. Unterhalt. 1824 nr. 197 not.

6) Marnitz in libro inscripto: Die Delicatess-Wein-etc. Kunde p. 129. *Falerner, ein neapolitanischer, hochrother, dicker, süsser und feuriger Wein, von den Ufern des Bajischen Meerbusens.*

7) Ph. Baldini Ricerche sulla costituz. del clima di Napoli (1787) p. 102. *L'asprino, che nasce in Terra di Lavoro, rende un aspro e debole sapore. Questo vino con difficoltà dura sino all'està; ma se si mantiene, suol essere allora piu gustoso e salubre.*

8) A. Julien Topographie etc. (1832) l. l. *On cite cependant avec éloge le vin blanc, que l'on fait dans quelques endroits; il mousse, comme le champagne, quand on le mit en bouteilles en temps convenable; il est d'un goût agréable et moins lourd que ne le sont les autres vins; une légère aprêté, qui le charactérise, l'a fait nommer asprino dans les pays.* G. v. Martens Italien (1844) T. II p. 194. *An einigen Orten der Campagna felice findet man den Asprino, einen angenehmen, leichten, moussirenden, weissen Wein.* Cf. et Renzi in Topograf. d. città di Napoli 1845 p. 155.

9) Falerno bianco di Antonio Gaetano e Giuseppe Scala a Napoli, Vico Concezione di Toledo Nr. 42.

licebat, diligenter perscrutatus est et in centenis partibus ternas denas [1]) alcoholis, sacchari autem singulas cum dimidio invenit. A vetere quidem Falerno diversum, est albi, qui in subviridem transit, coloris, viribus tenue, linguam in modum vini Gallo-Campanici leniter adstringens, neque tamen spumans, saporis jucundi et omnino ita obliviosum, ut non modo curarum sollicitudinumque, sed etiam veteris Falerni et Massici non gravatus oblivisci possis.

Sed iam ad indices lectionum, quarum causa haec scripta sunt, transeamus. Denuo vobis, commilitones carissimi, in campo academiae nostrae proponuntur literae artesque tanquam vitium Aminearum genera varia, ex quibus recte insitis beneque cultis largas optimasque reportare possitis fruges. Agite dum, operam date iis strenuam et Deo propitio volente auster vindemiae afflabit, ut vina Faustiana sive, quod Corn. Fronto vult, Felicia in cellis apothecisque condatis.

---

1) Auctore *Brande* apud Hendersonum l. l. p. 363 sq. vinum Gallo-Campanicum alcoholis partes habet 12,61 pond. spec. (0,825) sive 11,84 pond. absol. (cf. Annal. d. Chem. u. Pharmac. T. XXXVII p. 126), et Madeira 22,27, et Malmsey Madeira 16,40; auctore *Christisono* apud Knappium in Chem. Technol. T. II p. 295 Madeira habet partes alcoholis 14,09 vel 16,90 pond. abs. et Xeres 16,9; cf. supra p. 57.

P. P. in academia Marpurgensi mense Aug. MDCCCLV.

I. LECTIONES ORDINIS THEOLOGORUM.

ERNESTUS LUDOVICUS THEODORUS HENKE, theol. et phil. Dr., theol. P. P. O., seminarii theologici Philippini ephorus, bibliothecae academicae praefectus, *1*) *publice societatis homileticae exercitationes* solito more moderari perget die Jovis h. VI—VIII; 2) *privatim a*) *historiae ecclesiasticae partem secundam* tradet quinis scholis h. VIII; *b*) *homileticam et liturgicam* docebit quaternis diebus h. XI.

GUILIELMUS SCHEFFER, phil. et theol. Dr. hujusque P. P. O., Augustissimo Electori in senatu ecclesiastico a consiliis, eccl. reform. per Hassiam superiorem inspector, *1*) *publice societatem dogmaticam* die Lunae h. VI—VIII more sueto moderari perget; *2) privatim a*) *ethicam christianam* quinis dieb. h. IX docebit, *b*) *epistolas ad Corinthios* totidem dieb. h. X interpretabitur.

JOANNES GILDEMEISTER, theol. et phil. Dr., theol. et liter. oriental. P. P. O. et h. a. decanus, *1) publice a) lectiones sanskritas* bis h. X et *b*) *arabicas* bis h. IV continuabit, c) *Baidhâvii in Qurânum commentarios* proponet semel h. X, *d) linguam aethiopicam* docebit bis h. X; *2) privatim a*) *Genesin* interpretabitur quinquies h. II, *b*) *Hebraeorum antiquitates et historiam* tradet quinquies h. III.

ERNESTUS RANKE, phil. et theol. Dr. hujusque P. P. O., 1) *publice a*) *societatis patristicae* sodalibus Patrum apostolicorum opera legenda atque explicanda proponet die Martis h. VI, *b) Amosi prophetae vaticinia* interpretabitur die Sat. h. X; 2) *privatim introductionem*, quam dicunt, *in Novum Testamentum* dabit, quinis scholis h. XI.

II. LECTIONES ORDINIS JURECONSULTORUM.

EDUARDUS PLATNER, phil. et J. U. D. hujusque P. P. O., Augustissimo Electori a consiliis aulae intimis et ordinis elect. Guil. eques, facult. jur. assessor ordinarius, *1) publice historiam juris publici romani* die Mercurii h. IV enarrabit; *2) privatim a*) *Justiniani institutiones* quinis diebus h. XI interpretabitur, *b*) *historiam juris romani privati* sen. dieb. h. III, *c*) *jus naturae* quat. dieb. h. IV tradet.

EDUARDUS SIGISMUNDUS LOEBELL, jur. utr. Dr. et P. P. O., academiae procancellarius, facult. jur. assessor ordinarius et h. a. decanus, ordinis elect. Guil. eques, *1) publice nonnullos digestorum titulos* interpretabitur dieb. Merc. et Sat. h. XI; *2) privatim a) theoriam processus criminalis* ad Martini librum quat. dieb. h. XI, *b) institutiones juris romani* Marezollio duce quinis dieb. h. x exponet, c) lectiones *de jure criminali* offert.

CAROLUS FRIDERICUS VOLLGRAFF, phil. ac jur. utr. Dr., hujusque P. P. O., facultatis jur. assessor ordinarius, 1) *publice* instituet *examinatorium in jus gentium et jus civitatum confoederatarum* die Merc. h. III; 2) *privatim* docebit *a) philosophiae juris atque civitatis geneticae et comparativae* primam partem s. introductionem ethnologicam duce libro suo quinis diebus h. XI, *b) jus publicum* quinis diebus h. II, *c) jus gentium atque civitatum confoederatarum* duce libro suo quater h. III.

CONRADUS BUECHEL, J. U. D. et P. P. O., facult. jurid. assessor ord., 1) *publice de juribus in rebus alienis* dieb. Merc. et Saturni disseret; 2) *privatim a) pandectas*, Puchta duce, quotidie h. IX et II, *b) jus hereditarium*, eodem duce, quaternis dieb. h. x profitebitur.

FRIDERICUS GUILIELMUS ROESTELL, J. U. D. et P. P. O., facult. jurid. assessor ord., 1) *publice* interpretabitur *speculum saxonicum* hora adhuc definienda; 2) *privatim a) historiam juris atque imperii germanici* quinquies h. XI, *b) processum juris civilis* quinquies h. IV et die Saturni h. XI, *c) jus ecclesiasticum* quinquies h. V.

III. LECTIONES ORDINIS MEDICORUM.

GEORGIUS GUILIELMUS FRANCISCUS WENDEROTH, Augustissimo Electori ab intimis rerum medicarum consiliis, phil. et med. Dr. hujusque et botanices P. P. O., horti botanici director, 1) *privatim* partimque *publice botanicen plantarum acotyledonearum generalem et specialem* inprimis earum, quae ad medicinam spectantes singulari sunt momento hor. XI sexies; 2) *privatissime oeconomiam ruris* h. III in scholis quaternis docebit.

JOANNES MAURITIUS DAVIDES HEROLD, phil. et med. Dr. hujusque P. P. O., instit. zoolog. director, 1) *publice examinatorium et repetitorium de variis rebus ad primam zoologiae generalis et specialis partem spectantibus* hora commoda die Vener. offert; 2) *privatim zoologiae generalis et specialis secundam partem*, quae animalia inferiorum ordinum complectitur, arctissimo nexu cum anatomia comparativa, physiologia et psychologia junctam, quinquies h. II docebit.

CAROLUS FRIDERICUS HEUSINGER, med. Dr. et P. P. O., instituti medicoclinici director, Augustissimo Electori ab intimis rerum medicarum consiliis, 1) *publice* instituet *examinatorium clinicum* die Sat. hor. I; 2) *privatim* docebit *a) pathologiam generalem* hor. III, *b) pathologiam et therapiam specialem* h. II; 3) *privatissime clinicen medicam* hor. X—XII (dieb. Lunae et Veneris hor. XI—XII) tradet.

CAROLUS CHRISTOPHORUS HUETER, med. Dr. et artis obstetriciae P. P. O., xenodochii obstetricii director, ord. medic. h. a. decanus, *1) publice examinatorium de rebus obstetriciis* dieb. Merc. et Sat. h. II instituet; *2) privatim morbos puerperarum et neonatorum* quat. schol. h. II docebit; *3) privatissime a) doctrinam de operationibus et instrumentis obstetriciis* h. III sen. schol. tradet, *b) cursum practicum operationum obstetriciarum* h. IV quaternis scholis reget, *c) clinicen obstetriciam* die Merc. et Sat. h. IV aliisque horis sueto more moderabitur.

FRANCISCUS LUDOVICUS FICK, med. Dr., anatomiae P. P. O., instit. anat. director, *1) publice examinatorium* instituet *de rebus anatomicis* die Saturn.; 2) *privatim* docebit *a) osteologiam et syndesmologiam* hor. III quaternis scholis, *b) anatomiae specialis partem primam* h. XII quotidie; *3) privatissime* diriget *praeparationes natomicas* more sueto.

HERMANNUS NASSE, med. Dr. et physiologiae P. P. O., instituti physiologici director, 1) *publice chemiam et histiologiam pathologicam* observationibus illustrabit bis h. XII; *2) privatim a) partem physiologiae propaedeuticam* (anatomiam generalem) docebit sexies h. XI, *b) exercitationes in instituto physiologico* diriget quotidie hor. pom.; 3) *privatissime et gratis* semel hor. vesp. VII—IX *societatem physiologicam* moderabitur.

GUILIELMUS ROSER, med. Dr. et chirurgiae P. P. O., instituti clin. chir. director, 1) *publice examinatorium de chirurgia speciali* offert die Sat. h. VIII; 2) *privatim a) chirurgiam specialem* h. VIII dieb. quinque et *b) de instrumentis* docebit; 3) *privatissime clinicen chirurgicam* diriget quater h. IX—X, die Lun. et Ven. h. IX—XI.

IV. LECTIONES ORDINIS PHILOSOPHORUM.

CHRISTIANUS LUDOVICUS GERLING, phil. Dr., math., phys. et astr. P. P. O., tractabit *1) publice geometriae practicae selecta capita* die Saturn. h. XII; 2) *privatim a) physicam experimentalem* quotidie hor. VIII, *b) trigonometriam planam et sphaericam* quinis dieb. h. XII docebit.

JOANNES FRIDERICUS CHRISTIANUS HESSEL, philos. et med. Dr., mineralogiae et technologiae P. P. O., docebit *1) publice crystallographiam* quat. dieb. h. I; 2) *privatim mineralogiam technicam* quater h. X.

CHRISTIANUS KOCH, philos. Dr. et paedagogices P. P. O., 1) *publice conversatoria paedagogica* horis liberis moderabitur, habita ratione libri I et X institutionum Quintiliani; 2) *privatim initia historica rei paedagogicae orbis christiani* habita ratione compendii sui hor. X docebit.

JOSEPHUS CAROLUS FRIDERICUS RUBINO, philos. Dr., philologiae et historiae P. P. O., *1) publice a) Pindari carmina* selecta interpretari perget die Saturni h. VIII vel IX, *b) macedonici regni et aevi historiam* binis scholis h. X enarrabit; 2) *privatim Italiae antiquae et populi romani historiam* quinis scholis h. IX vel si maluerint auditores h. VIII tradet.

HENRICUS A SYBEL, philos. Dr. et historiae P. P. O., *1) publice de fontibus historiae Germanorum ante Carolum Magnum* die Merc. h. XII disseret; 2) *privatim a) historiam recentioris Europae inde ab a. MDCCLXXXIX* dieb. Lun., Mart., Jov., Ven. h. XII, *b) historiam saeculi decimi octavi* diebus Lun., Mart., Jov. h. IV enarrabit.

FRANCISCUS EDUARDUS CHRISTOPHORUS DIETRICH, theol. et phil. Dr. hujusque P. P. O., ordin. philos. h. a. decanus, *1) publice a) syriacam dialectum* binis scholis h. XI docebit, *b) linguam theotiscam* et quae theotisce apud Wackernagelium leguntur illustrabit die Lunae et Jov. h. IV aut V; 2) *privatim Jesaiae librum* interpretabitur quinquies h. II.

FRIDERICUS LUDOVICUS STEGMANN, phil. et med. Dr., phil. P. P. O., *1) publice de aequationibus quae in mechanica evolvuntur generalibus* dieb. Sat. h. XI disseret; 2) *privatim a) theoriam aequationum algebraicarum* quaternis scholis h. III docebit, *b) praecipua geometriae capita, quibus novissimis potissimum temporibus aucta est,* quaternis scholis h. II tradet; *3) privatissime exercitationes mathematicas* instituet.

EDUARDUS ZELLER, phil. Dr. et P. P. O., *1) publice Platonis Convivium* interpretabitur bis h. II; *2) privatim a) historiam philosophiae medii aevi et recentioris* quinquies h. V docebit, *b) placita philosophorum ac theologorum philosophantium* inde a Kantio bis h. II enarrabit.

LEOPOLDUS FRIDERICUS ILSE, phil. Dr. et liter. polit. P. P. O., 1) *publice administrationem politiae* die Merc. h. X exponet; 2) *privatim a) oeconomiam politicam* quater h. X docebit, *b) financiam* quat. h. IX tradet.

HERMANNUS KOLBE, phil. Dr. et chemiae P. P. O., inst. chemici director, 1) *privatim chemiam organicam* quat. h. IX docebit; 2) *privatissime exercitationes chemicas practicas* quat. h. XI—I moderabitur.

CONSTANTINUS ZWENGER, med. et phil. Dr. et chemiae pharm. P. P. O., instituti pharmaceutico-chemici director, *1) publice examinatorium de chemia et pharmacia* instituet; 2) *privatim chemiam organicam* quat. schol. h. IX docebit; 3) *privatissime exercitationes pharmaceutico-chemicas* diriget.

CAROLUS FRIDERICUS WEBER, philos. Dr., philol. et eloquent. P. P. O., seminarii philol. director, ordinis elect. Guil. eques, 1) sodalibus seminarii philologici *a) orationem Lycurgi in Leocratem* explanandam proponet ceterasque seminarii exercitationes reget, *b) methodicen studii philologici* tradere perget quat. h. XI; 2) *privatim* interpretabitur duce Schneidewini libro *Graecorum elegos selectos* bis h. XII.

GEORGIUS WEISSENBORN, philos. Dr. et P. P. O., 1) *publice dialecticam Schleiermacheri* exponet binis horis adhuc definiendis; 2) *privatim a) logicam et metaphysicam* docebit quinquies hor. V, *b) philosophiam religionis* tradet quinquies h. III.

GUILIELMUS DUNKER, philos. Dr. et P. P. O., instituti mineral. director, 1) *publice de rebus geologicis* die Sat. disseret; 2) *privatim oryctognosiam* vel *mineralogiam specialem* quinis diebus h. X docebit.

V. LECTIONES INSTITUTI POLITICO-OECONOMICI

EDUARDI PLATNER,
GEO. GUIL. FRANC. WENDEROTH,
CHR. LUD. GERLING,
JO. FRID. CHRIST. HESSEL,
HENRICI DE SYBEL,
LEOPOLDI FRIDERICI ILSE

suis locis commemoratae sunt.

VI. LECTIONES EXTRAORDINARIAE.

HENRICUS HEPPE, phil. et theol. Dr. hujusque P. P. E., 1) *privatim a) theologiam dogmaticam* quotidie h. IX et binis horis postea definiendis, *b) historiam dogmatum* quater h. III docebit; *2) privatissime et gratis de theologia dogmatica* et *de historia dogmatum* cum auditoribus conversabitur die Jovis h. IV.

CHRISTOPHORUS ERNESTUS LUTHARDT, philos. Dr. et Lic. theol. hujusque P. P. E., 1) *publice doctrinam, quam evangelia synoptica continent,* exponet bis h. XI; 2) *privatim a) theologiam dogmaticam* docebit octies, senis diebus h. IX et binis scholis posterius definiendis, *b*) *epistolam ad Hebraeos* scriptam explicabit quater h. X.

GEORGIUS JACOBUS FRIDERICUS SONNENMAYER, med. et chir. Dr. et ophthalmiatrices P. P. E., *1*) *publice de ophthalmia aegyptiaca* disseret; 2) *privatim ophthalmologiam* tradet quat. h. I; 3) *privatissime a*) *clinicen ophthalmiatricam* sexies h. XII diriget et *b*) *cursum* offert instituendum *de operationibus ophthalmiatricis.*

CAROLUS REINHARDUS MUELLER, phil. Dr. et math. P. P. E., *1*) *publice a*) *calculum probabilitatis* bin. schol. h. II, *b) algebrae elementa* bin. schol. h. II tradet; 2) *privatim mathesin puram* quat. schol. h. XI docebit.

CAROLUS JULIUS CAESAR, philos. Dr., philol. P. P. E., bibliothecae academicae subpraefectus, *1*) *privatim a*) *religiones et mythologiam Graecorum* enarrabit quat. scholis h. IX, *b) metricam Graecorum Romanorumque artem* exponet ternis scholis h. XII, adjunctis *publice exercitationibus* singulis per hebd. scholis instituendis; 2) seminarii philologici sodalibus *Horatii artem poeticam* interpretandam proponet bin. scholis h. XI.

FRANCISCUS VORLAENDER, philos. Dr. et P. P. E., *1*) *publice historiam ethices* exponet dieb. Merc. et Sat. h. X; 2) *privatim* docebit *a*) *logicen* quat. h. X, *b*) *historiam philosophiae universalem* quinis scholis h. IX.

THEODORUS WAITZ, philos. Dr. et P. P. E., 1) *publice disputationes* habebit *de rebus philosophicis* die Merc. h. VI; 2) *privatim* docebit *a*) *psychologiam* h. IV quater, *b*) *paedagogicen universalem* h. III bis.

JOANNES FRIDERICUS LANGE, philos. Dr. et P. P. E., archit. acad., 1) *publice archaeologiam christianae artis* bin. dieb. h. XI tradet; 2) *privatim a) historiam artium* enarrabit quat. dieb. h. XI, *b) murorum, arcuum et concamerationum structuram* bin. dieb. hora II docebit.

ALBERTUS WIGAND, philos. Dr. et P. P. E., instituti pharmacognostici director, 1) *publice a) de principiis ac methodo scientiae naturalis* disseret semel h. IV, *b) examinatorium pharmacognosticum* instituet semel h. III; 2) *privatim physiologiam plantarum* docebit h. II binis scholis, *b) ordines plantarum cryptogamicarum* explicabit ter p. h. h. II, *c) pharmacognosiam* docebit quater h. III, *d) exercitationes pharmacognosticas* moderabitur binis scholis h. IX.

RUDOLPHUS KOHLRAUSCH, phil. Dr. et P. P. E., 1) *publice de mensuris absolutis* disseret d. Merc. h. VIII; 2) *privatim magnetismi et electricitatis doctrinam* quat. scholis explicabit h. VIII dieb. Lun., Mart., Jov. et Ven.

VII. LECTIONES PRIVATIM DOCENTIUM.

GUILIELMUS JULIUS MANGOLD, theol. Lic., seminarii Philippini major, 1) *gratis orationem Christi in monte habitam* et *Evang. Matth. cap. XXIV. XXV.* bin. dieb. h. III vel alia adhuc definienda explicabit; 2) *privatim Matthaei, Marci, Lucae evangelia ratione synoptica* interpretabitur quin. dieb. h. X; 3) *privatissime repetitorium historiae ecclesiasticae* instituet.

VICTOR PLATNER, J. U. D., docebit 1) *gratis jus cambiale et mercatorium* bin. diebus h. XI; 2) *privatim a) jus germanicum privatum cum jure feudali* conjunctum sen. dieb, h. X aut XI, *b) historiam juris germanici* quat. dieb. h. IV aut IX, *c) jus hassiacum particulare* quat. dieb. h. X aut XI.

FRIDERICUS VICTOR SCHMIDT, J. U. D., 1) *privatim a) institutiones juris romani* Marezollio duce senis diebus h. X profitebitur, *b) theoriam processus criminalis et communis et hassiaci* Hefftero duce quaternis diebus h. XI tradet, *c) practicum* quod dicitur *pandectarum* secundum *Girtanner „Rechtsfälle zu Puchta's Pandekten"* bis h. XI instituet; 2) *privatissime examinatoria* praesertim *de jure romano* habenda desiderantibus offert.

CAROLUS FUCHS, J. U. D., 1) *gratis processus definite*, qui vocantur, *summarios* et *processum concursus creditorum* semel profitebitur; 2) *privatim practicum processuale cum relatorio* quat. schol. instituet h. V.

BERNHARDUS FRIDERICUS JULIUS WOLFF, J. U. Dr., 1) *gratis locos pandectarum quosdam* isagoge in corpus juris civilis praemissa bin. dieb. h. III interpretabitur; 2) *privatim institutiones juris romani*, ad Marezollii librum, quotidie h. XI profitebitur; 3) *privatissime* offert *examinatoria* praesertim de jure romano.

LEOPOLDUS EICHELBERG, med. Dr., *gratis de processu medicinae historico inde a Paracelso usque ad diem hodiernum* die Lun. h. IV disseret.

CAROLUS PHILIPPUS FALCK, med. Dr. et medicus Marburgensis, 1) *gratis* docebit *artem formulas medicas scribendi* semel h. IV; 2) *privatim a) pharmacologiam et toxicologiam* quater h. IV, *b) medicinam forensem et politiam medicam* quat. h. V aut alia hora optata.

HENRICUS HORSTMANN, med. Dr. et physicus Marburgensis, offert *1*) *gratis nonnulla de hominum animaliumque morbis, quibus vaccinatio conducit*, semel p. hebd.; 2) *privatim a*) *medicinam publicam, medicinam forensem et politiam medicam amplectentem*, scholis quaternis, *b*) *descriptionem thoracis morborum, percussionem et auscultationem respicientem*, scholis binis.

ERNESTUS PHILIPPUS AMELUNG, phil. Dr., *gratis Ciceronis librum de senectute* binis scholis dieb. et hor. s. t. indicandis interpretabitur.

ADOLPHUS EBERT, phil. Dr., 1) *gratis de theatro medii aevi* semel h. XI disseret; 2) *privatim a*) *historiam literarum germanicarum* inde ab Opitio usque ad nostram aetatem ter h. IV tradet, *b*) *linguam anglicam* quat. h. III docebit.

GUILIELMUS SCHELL, phil. Dr., *privatim a*) *analyseos sublimioris partem alteram, quae continet calculum integralem eiusque usum in geometria* tradet sexies h. VIII, *b*) *theoriam generalem linearum simpliciter curvarum* evolvet bis h. IX, c) *arithmeticam universalem* docebit quat. schol. h. XII.

CONRADUS BROMEIS, phil. Dr., docebit *1*) *gratis chemiam theoreticam* semel per hebd.; 2) *privatim a*) *technologiam* quat. h. IX, *b*) *chemiam analyticam* bis h. X.

Equorum subigendorum artem addiscere cupientibus non deest magister peritissimus neque hippodromi spatiosissimi copia; nec minus praesto sunt, qui instrumentorum mathematicorum physicorumque fabricationem, artem delineandi, calligraphiam, arithmeticam, musicen, armorum denique tractationem et saltationem recte doceant.